

**ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΕΘΝΙΚΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ
ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ**

**Στέφανος Γλεντής
Ελευθέριος Μαραγκουδάκης
Νίκος Νικολόπουλος
Μαρία Νικολοπούλου**

ΙΣΤΟΡΙΑ Ε΄ ΔΗΜΟΤΙΚΟΥ

Στα Βυζαντινά Χρόνια

Τόμος 3ος

Κεφάλαια 23 – 32

Ιστορία Ε΄ Δημοτικού

Στα Βυζαντινά Χρόνια

Τόμος 3ος

Κεφάλαια 23 – 32

**Γ' Κ.Π.Σ. / ΕΠΕΑΕΚ II / Ενέργεια 2.2.1 /
Κατηγορία Πράξεων 2.2.1.α:
«Αναμόρφωση των προγραμμάτων
σπουδών και συγγραφή νέων
εκπαιδευτικών πακέτων»**

ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ

Μιχάλης Αγ. Παπαδόπουλος
Ομότιμος Καθηγητής του Α.Π.Θ
Πρόεδρος του Παιδαγωγ. Ινστιτούτου

**Πράξη με τίτλο: «Συγγραφή νέων
βιβλίων και παραγωγή
υποστηρικτικού εκπαιδευτικού υλικού
με βάση το ΔΕΠΠΣ και τα ΑΠΣ για το
Δημοτικό και το Νηπιαγωγείο**

Επιστημονικός Υπεύθυνος Έργου
Γεώργιος Τύπας

Μόνιμος Πάρεδρος του Παιδ. Ινστιτ.

Αναπληρωτής Επιστημ. Υπεύθ. Έργου
Γεώργιος Οικονόμου

Μόνιμος Πάρεδρος του Παιδ. Ινστιτ.

**Έργο συγχρηματοδοτούμενο 75% από
το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο και
25% από εθνικούς πόρους.**

ΣΥΓΓΡΑΦΕΙΣ

Στέφανος Γλεντής, *Εκπ/κός Π.Ε.*

Ελευθέριος Μαραγκουδάκης,

Εκπ/κός Π.Ε.

Νίκος Νικολόπουλος,

Επιτ. Σχολικός Σύμβουλος Π.Ε.

Μαρία Νικολοπούλου, *Εκπ/κός Δ.Ε.*

ΚΡΙΤΕΣ – ΑΞΙΟΛΟΓΗΤΕΣ

Απόστολος Παπαϊωάννου,

Αναπλ. Καθηγ Παν/μίου Ιωαννίνων

Αντώνιος Παυλίδης,

Σχολικός Σύμβουλος

Μαρία Παναγιωτοπούλου,

Εκπαιδευτικός Π.Ε.

ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΗΣΗ –

ΧΑΡΤΟΓΡΑΦΗΣΗ

Φώτιος Τσίτσος,

Σκιτσογράφος-Εικονογράφος

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ

Γεωργία Ρογάρη, Φιλολόγος

ΥΠΕΥΘΥΝΟΣ ΤΟΥ ΜΑΘΗΜΑΤΟΣ

**ΚΑΤΑ ΤΗ ΣΥΓΓΡΑΦΗ ΚΑΙ
ΥΠΕΥΘΥΝΟΣ ΤΟΥ ΥΠΟΕΡΓΟΥ**

**Γιάννης Παπαγρηγορίου,
Σύμβουλος Π.Ι.**

ΕΞΩΦΥΛΛΟ

**Τέτα (ή Σεβαστιανή) Μακρή,
*Εικαστικός Καλλιτέχνης***

ΠΡΟΕΚΤΥΠΩΤΙΚΕΣ ΕΡΓΑΣΙΕΣ

**“ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ -
MULTIMEDIA A.E.”**

**ΠΡΟΣΑΡΜΟΓΗ ΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ ΓΙΑ
ΜΑΘΗΤΕΣ ΜΕ ΜΕΙΩΜΕΝΗ ΟΡΑΣΗ**

***Ομάδα Εργασίας,
Αποφ. 16158/6-11-06
και 75142/Γ6/11-7-07 ΥΠΕΠΘ***

**ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΕΘΝΙΚΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ
ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ**

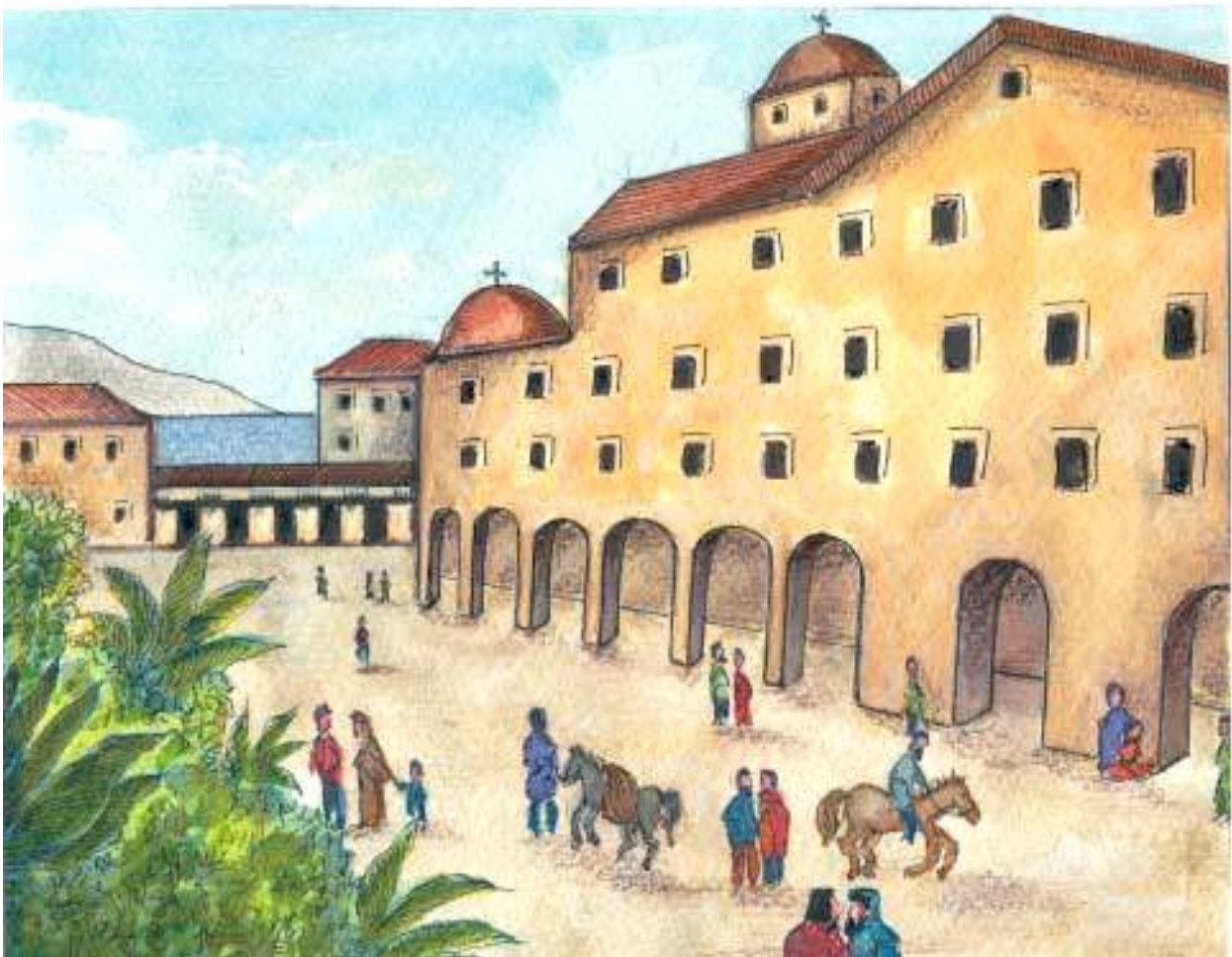
**Στέφανος Γλεντής
Ελευθέριος Μαραγκουδάκης
Νίκος Νικολόπουλος
Μαρία Νικολοπούλου**

**Ιστορία Ε΄ Δημοτικού
Στα Βυζαντινά Χρόνια**

Τόμος 3ος

Κεφάλαια 23 – 32

Ε. Η ΜΕΓΑΛΗ ΑΚΜΗ ΤΟΥ ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ

Η πατριαρχική σχολή
της Κωνσταντινούπολης

23. Η νομοθεσία και η διοίκηση εκσυγχρονίζονται

Οι μακροχρόνιοι πόλεμοι με τους «γείτονες» λαούς δημιουργούν εσωτερικά προβλήματα στην αυτοκρατορία. Ο αυτοκράτορας Λέων Γ΄ ο Ίσαυρος προσπαθεί να τα αντιμετωπίσει με νομοθετικά και διοικητικά μέτρα.

Οι νικηφόροι πόλεμοι των Βυζαντινών με τους γειτονικούς λαούς, ιδιαίτερα με τους Άραβες, έσωσαν την Κωνσταντινούπολη και την αυτοκρατορία από μεγάλους κινδύνους. Δημιούργησαν όμως στο Βυζάντιο πολλά εσωτερικά προβλήματα, τα οποία χρειάστηκαν μεγάλες προσπάθειες για να ξεπεραστούν. Συγκεκριμένα:

- Αποδιοργάνωσαν το στρατό των συνόρων και των ακριτικών επαρχιών.
- Αποδυνάμωσαν οικονομικά το κράτος και στέρησαν την ύπαιθρο από εργατικά χέρια.
- Χαλάρωσαν την απονομή της δικαιοσύνης και οι νόμοι δεν εφαρμόζονταν με δίκαιο τρόπο για όλους.

1. Εικόνες από τη γεωργική ζωή των Βυζαντινών
(*Βυζαντινή μικρογραφία. Μονή Εσφιγμένου, Άγιο Όρος*)

- Στέρησαν από πολλούς μικροκαλλιεργητές τα κτήματά τους και τους μετέτρεψαν σε δουλοπάροικους

των «δυνατών».

Για ν' αντιμετωπίσει τα σοβαρά αυτά προβλήματα ο αυτοκράτορας Λέων ο Γ', ο Ίσαυρος, έκανε τολμηρές αλλαγές στη νομοθεσία και τη διοίκηση του κράτους:

- Χώρισε την αυτοκρατορία σε μεγάλες περιφέρειες, τα «Θέματα», και όρισε ως διοικητές στρατηγούς, υπεύθυνους για την ασφάλεια της περιοχής τους.
- Μοίρασε δημόσια γη στους γεωργούς των ακριτικών περιοχών, με την υποχρέωση να την καλλιεργούν οι ίδιοι, αλλά και να στρατεύονται για να την προστατεύουν στις ώρες των κινδύνων. Ήταν οι γνωστοί μας Ακρίτες.
- Εκσυγχρόνισε τους παλιούς νόμους του Ιουστινιανού, τους προσαρμοσε στις ανάγκες της

εποχής και τους δημοσίευσε στην «Εκλογή». Στη συλλογή αυτή των νόμων, που ήταν γραμμένη σε απλή και κατανοητή ελληνική γλώσσα, όριζε ότι:

«όλοι οι πολίτες είναι ίσοι απέναντι στους νόμους και τη Δικαιοσύνη».

- Με το «Γεωργικό Νόμο» προστάτευσε την περιουσία των ελευθέρων γεωργών και των κτηνοτρόφων και εξασφάλισε καλύτερες συνθήκες ζωής για όσους ζούσαν στην ύπαιθρο.

- Αφαίρεσε από τους κληρικούς και τους μοναχούς τη δημόσια εκπαίδευση και επέβαλε στα εκκλησιαστικά και τα μοναστηριακά κτήματα τον κοινό για όλους φόρο.

- Ανέθεσε την τήρηση των «φιλόανθρωπων» νόμων του στους «υπηρέτες της δικαιοσύνης», τους

δικαστές, των οποίων το έργο θεωρούσε «το σημαντικότερο όλων επί της γης».

Τις μεταρρυθμίσεις αυτές του Λέοντα Γ΄ και των διαδόχων του δέχτηκαν με ανακούφιση οι λαϊκές τάξεις. Δυσανεστήθηκαν όμως οι πλούσιοι, οι «δυνατοί» και οι μοναχοί, γιατί τα μέτρα αυτά τους εμπόδιζαν να κερδίζουν περισσότερα.

■ Γιατί οι μακροχρόνιοι πόλεμοι αποδυνάμωσαν το κράτος; Είχαμε παρόμοιες περιπτώσεις στο παρελθόν;

■ Τα νομοθετικά και τα διοικητικά μέτρα των Ισαύρων δίνουν λύσεις στα προβλήματα της αυτοκρατορίας; Ποιο απ' αυτά τα προβλήματα λύνει το καθένα;

2. Οδηγίες προς τους δικαστές.

«Συμβουλευόμαστε και δίνουμε εντολή σε όσους υπηρετούν τη δικαιοσύνη να απέχουν από τις ανθρώπινες αδυναμίες. Με καθαρή σκέψη να αποδίδουν το δίκαιο στον καθένα, ανάλογα με τις πράξεις του. Μήτε τους φτωχούς να καταφρονούν, μήτε τους δυνατούς να αφήνουν ανεξέλεγκτους, όταν αδικούν.

Να θυμάστε πάντα ότι η υπερβολική αυστηρότητα καθώς και η υπερβολική επιείκεια είναι ανεπιθύμητες στο Θεό».

Λέων Γ΄ (απόσπασμα από την εισαγωγή της *Εκλογής*).

3. Δυο διατάξεις του «Γεωργικού Νόμου»:

α. «Εάν βοσκός βοδιών παραλάβει από γεωργό το βόδι του και το σμίξει με την αγέλη και άλλων βοδιών που αυτός φυλάσσει, αλλά το βόδι το φάει λύκος, ο βοσκός δεν πληρώνει τη ζημιά, εάν δείξει στον κύριό του το σπαραγμένο από το αγρίμι ζώο».

4. Κτηνοτρόφοι βόσκουν το κοπάδι τους (βυζαντινή μικρογραφία)

β. «Εάν οπωροφύλακας συλληφθεί να κλέπτει και να πωλεί φρούτα από τα κτήματα που έχει οριστεί να φυλάσσει, να δαρθεί σκληρά και να στερηθεί το μισθό του».

5. Δικαιοσύνης έπαινος

«Από όλα τα επίγεια αγαθά προτιμήσαμε τη δικαιοσύνη. Μόνο αν φέρουμε αυτή κοντά στο λαό θα μπορέσει η αυτοκρατορία να αποκρούσει τους εχθρούς της».

**Λέων Γ΄
(στην εισαγωγή της Εκλογής).**

5.α. Ο αυτοκράτορας επιλύει διαφορές ανάμεσα σε στρατιωτικούς (Βυζαντινή μικρογραφία, Μαδρίτη, Εθνική Βιβλιοθήκη)

6. Οι καλλιεργητές της βυζαντινής υπαίθρου τώρα ένιωθαν ασφαλείς.

24. Η κρίση της εικονομαχίας διχάζει τους Βυζαντινούς

Ο τρόπος λατρείας των εικόνων διχάζει τους Βυζαντινούς για έναν αιώνα. Η θρησκευτική αυτή διαμάχη βλάπτει σοβαρά την εκκλησία και το κράτος. Η Ζ' Οικουμενική σύνοδος ξαναφέρνει ειρήνη στην εκκλησία και στην αυτοκρατορία.

Στη διάρκεια του 8ου αιώνα η αυτοκρατορία συγκλονίστηκε από σοβαρές ταραχές, οι οποίες δίχασαν τους βυζαντινούς και έφεραν σε δύσκολη θέση το κράτος. Αιτία τους ήταν οι αποφάσεις των Ισαύρων αυτοκρατόρων Λέοντα Γ' και Κωνσταντίνου Ε':

- Να απαγορεύσουν την προσκύνηση και τη λατρεία των εικόνων.

- Να υποχρεώσουν τους μοναχούς και τους κληρικούς να υπηρετούν τη στρατιωτική θητεία τους, πριν δεχτούν το ιερατικό τους αξίωμα.

Εικονομάχοι παριστάνονται σαν σταυρωτές του Ιησού, σε μικρογραφία χειρογράφου (Ιστορικό Μουσείο Μόσχας)

Οι αποφάσεις αυτές, καθώς και τα διοικητικά μέτρα για την εκκλησία, πάρθηκαν χωρίς προηγούμενη ενημέρωση και διαφώτιση του πληθυσμού. Γι' αυτό δημιούργησαν αναταραχή στους κληρικούς και στο λαό και τον χώρισαν σε δυο αντιμαχόμενες παρατάξεις:

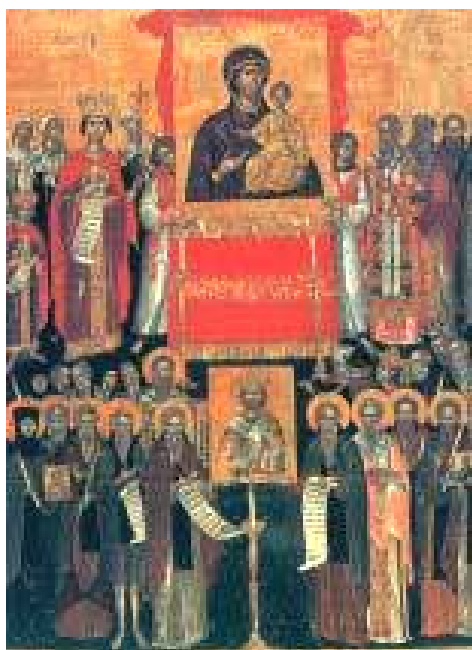
- τους εικονομάχους, που στήριζαν τις αποφάσεις του αυτοκράτορα και
- τους εικονολάτρες, που υπερασπίζονταν τη λατρεία των εικόνων.

Και οι δυο πλευρές ήταν ανυποχώρητες και υποστήριζαν με φανατισμό τις απόψεις τους.

Ο διχασμός αυτός κράτησε έναν περίπου αιώνα και είχε δυσάρεστες συνέπειες για όλους. Στη διάρκειά του πολλοί άνθρωποι έχασαν τη ζωή τους και άλλοι φυλακίστηκαν ή εξορίστηκαν. Ναοί και μοναστήρια έκλεισαν και πολλές εικόνες, ψηφιδωτά και έργα τέχνης καταστράφηκαν. Διαταράχτηκαν ακόμη οι σχέσεις ανάμεσα στο Βυζάντιο και τη Δυτική εκκλησία, η οποία τάχτηκε με το μέρος των εικονολατρών.

Ο αυτοκράτορας Λέων Γ΄, που αντιμετώπισε με επιτυχία τους

Άραβες κι έσωσε την Πόλη και την αυτοκρατορία, έχασε μεγάλο μέρος της δόξας του και χρεώθηκε αυτή την αναταραχή που έβλαψε πολύ το βυζαντινό κράτος.

**Αναστήλωση των εικόνων
Φορητή εικόνα του 16ου αι.,
Μουσείο Μπενάκη**

Την εσωτερική αυτή διαμάχη, που έμεινε γνωστή ως εικονομαχία, σταμάτησε η Ζ΄ οικουμενική σύνοδος, την οποία συγκάλεσε η αυτοκράτειρα Θεοδώρα (843). Εκεί αποφασίστηκε και έγινε δεκτό από όλους ότι:

«κατά την προσκύνηση των εικόνων η λατρεία των πιστών απευθύνεται προς τα εικονιζόμενα ιερά πρόσωπα και όχι προς την ίδια την εικόνα και τα υλικά από τα οποία αυτή είναι φτιαγμένη».

Η συμφιλίωση αυτή των χριστιανών και η αναστήλωση των εικόνων γιορτάζεται από την εκκλησία μας, με πανηγυρικό τρόπο, την πρώτη Κυριακή των νηστειών του Πάσχα και ονομάζεται Κυριακή της Ορθοδοξίας.

■ Πώς κρίνετε τα μέτρα των Ισαύρων για τα εκκλησιαστικά θέματα; Ήταν όλα αναγκαία; Τι μπορούσε να γίνει για να αποφευχθούν οι συγκρούσεις;

■ **Θυμάστε προηγούμενες θρησκευτικές διαμάχες στην αυτοκρατορία; Κάνετε σύγκριση μεταξύ τους.**

3. Μια ειρηνική διαμαρτυρία- παραίτηση

«Όταν ο Λέων Γ΄ εξέδωσε το Διάταγμα κατά των αγίων και σεπτών¹ εικόνων προσκάλεσε τον αγιότατο πατριάρχη Γερμανό να το υπογράψει. Ο γενναίος ιεράρχης όμως αρνήθηκε την υπογραφή και την αρχιεροσύνη του. Έδωσε τα ιερά άμφια του στον αυτοκράτορα και είπε: *«Αυτό που ζητάς από μένα, βασιλιά, είναι αδύνατο να το κάνω, χωρίς απόφαση Οικουμενι-*

¹ **σεπτών: σεβαστών.**

κής Συνόδου». Και φεύγοντας πήγε στο πατρικό του σπίτι, στο Πλατάνι, και ησύχασε²».

Θεοφάνης (Ιστορικός της εποχής).

4. Ο πρώτος διχασμός με τη Δύση

**«Όταν ο πάπας της Ρώμης έμαθε την καθαίρεση των σεπτών εικό-
νων, εμπόδισε να σταλούν οι φόροι
της Ρώμης και της Ιταλίας στην
Κωνσταντινούπολη. Με επιστολή
του ακόμη emήνυσε στον αυτοκρά-
τορα Λέοντα Γ΄ ότι δεν πρέπει ο
βασιλιάς να κάνει λόγο και να
μεταβάλει την αρχαία πίστη της
εκκλησίας, η οποία έχει καθιερωθεί**

**² ησύχασε: έζησε την υπόλοιπη
ζωή του ως μοναχός.**

από τους αγίους πατέρες».

Θεοφάνης (Ιστορικός της εποχής).

5. Το κλείσιμο των εκκλησιαστικών σχολείων

**«Ο δυσσεβής Λέων Γ΄ όχι μόνον κατά των αγίων και σεπτών εικό-
νων άρχισε πόλεμο, αλλά και τα
σχολεία και την εκπαίδευση, που
από τα χρόνια του αγίου Κωνστα-
ντίνου του Μεγάλου έως τώρα
κρατούσε, αυτός τα έσβησε».**

Θεοφάνης (Ιστορικός της εποχής).

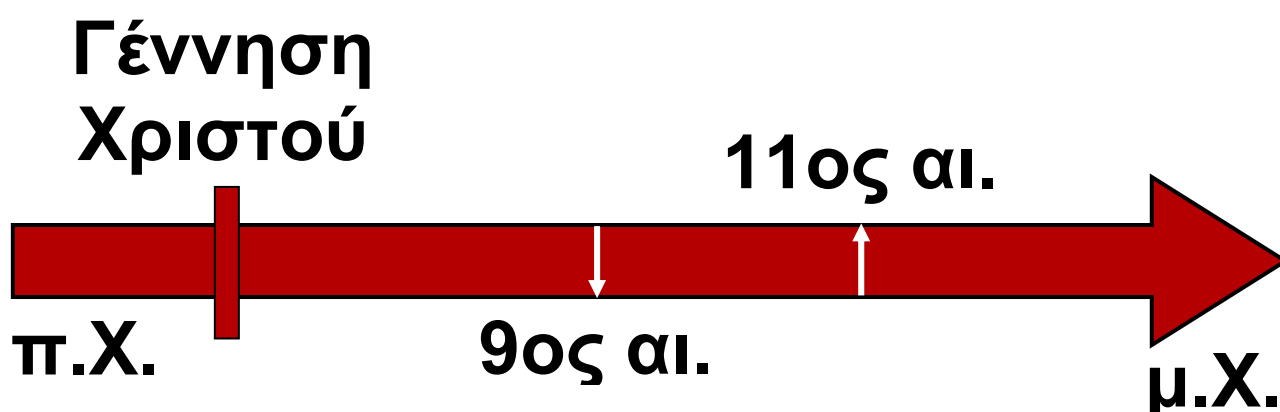
6. Και μια σύγχρονη άποψη για την εικονομαχία

«Η παθιασμένη λογοτεχνία της εποχής, η μόνη που έφτασε ως εμάς, αμαυρώνει και δυσφημεί σκόπιμα το έργο και την προσπάθεια των εικονομάχων αυτοκρατόρων, που εργάστηκαν όλοι και με όλες τους τις δυνάμεις για να σώσουν το Βυζάντιο από τον αραβικό κίνδυνο».

**Ελένη Γλύκατζη-Αρβελέρ,
*Η πολιτική ιδεολογία της
Βυζαντινής Αυτοκρατορίας***

25. Το Βυζάντιο φτάνει στο απόγειο της ακμής του

Οι Μακεδόνες αυτοκράτορες κυβερνούν επί δύο αιώνες την αυτοκρατορία. Κάνουν αλλαγές στη διοίκηση και τη νομοθεσία. Προστατεύουν τη γεωργία, τη βιοτεχνία και το εμπόριο. Είναι περίοδος ακμής και μεγαλείου για το Βυζάντιο.

Aπό τον 9ο έως τον 11ο αιώνα το Βυζαντινό κράτος κυβέρνησαν αυτοκράτορες της

μακεδονικής δυναστείας¹. Στο διάστημα αυτό οι Μακεδόνες αυτοκράτορες, για την αντιμετώπιση των εξωτερικών θεμάτων:

- **Οργάνωσαν αξιόμαχο στρατό και απελευθέρωσαν πολλά από τα κατακτημένα βυζαντινά εδάφη, στην Ανατολή, στη Δύση και στα Βαλκάνια.**
- **Έκλεισαν συνθήκες ειρήνης και φιλίας με τους λαούς του Βορρά και διέδωσαν το χριστιανισμό και το βυζαντινό πολιτισμό στις χώρες τους.**
- **Ξαναπήραν από τους Σαρακηνούς τον έλεγχο των θαλάσσιων δρόμων και τα βυζαντινά εμπορικά**

¹ **δυναστεία: σειρά αυτοκρατόρων που ανήκαν στην ίδια οικογένεια ή κατάγονταν από την ίδια περιοχή.**

καράβια ανοίχτηκαν ξανά στο Αιγαίο, τη Μεσόγειο, την Αδριατική και τη νότια Ιταλία.

Ιδιαίτερη φροντίδα όμως έδειξαν και για την εσωτερική οργάνωση και καλή λειτουργία του κράτους. Για να το επιτύχουν:

- Οργάνωσαν καλύτερα τα Θέματα της αυτοκρατορίας και πρόσθεσαν σ' αυτά και νέα από τις απελευθερωμένες και τις ακριτικές περιοχές.
- Επανέφεραν την ηρεμία στην ταραγμένη από τις διαμάχες της εικονομαχίας εκκλησία και την έστρεψαν σε έργα ειρηνικά και φιλανθρωπικά.
- Ρύθμισαν με νέους νόμους (*Επαναγωγή και Πρόχειρο Νόμο*) τα καθήκοντα των αρχόντων, καθόρισαν τις σχέσεις Κράτους και Εκκλησίας και προσάρμοσαν το

δίκαιο στις συνθήκες της εποχής.

- Με το «**Επαρχιακό βιβλίο**» ρύθμισαν τα θέματα των εμπορικών συναλλαγών και έβαλαν τάξη στη λειτουργία των βιοτεχνιών και των επαγγελματιών, καθώς και στα όρια κέρδους καθενός.

- Συνέχισαν την προσπάθεια των Ισαύρων για την προστασία των μικροϊδιοκτητών και των ελεύθερων γεωργών από τους δυνατούς και επέβαλαν σ' αυτούς το νόμο του «**Αλληλέγγυου**». Αυτός όριζε ότι οι πλούσιοι γαιοκτήμονες, μαζί με τους δικούς τους φόρους, πληρώνουν στο κράτος και τους φόρους των φτωχών γειτόνων τους, όταν εκείνοι αδυνατούν.

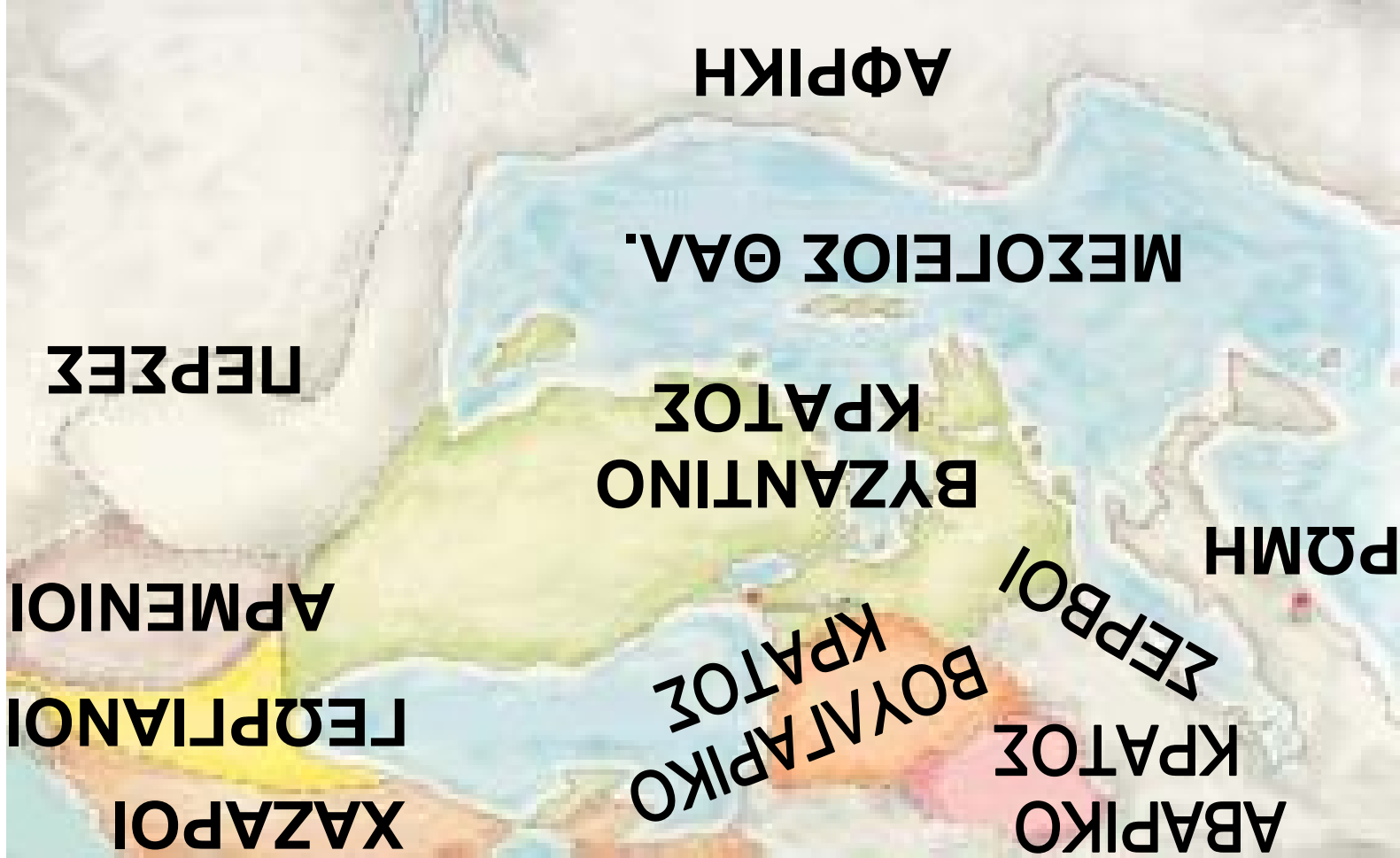
Τα μέτρα αυτά βοήθησαν στην ανάπτυξη της γεωργίας, της βιοτεχνίας, της ναυτιλίας και του

εμπορίου κι έφεραν πλούτο και δόξα στην αυτοκρατορία. Η περίοδος αυτή ήταν από τις πιο λαμπρές για την αυτοκρατορία και ονομάστηκε «χρυσή εποχή του Βυζαντίου».

■ Τι πέτυχαν οι Μακεδόνες στα ζητήματα της εκκλησίας;

■ Ποιο από τα παραπάνω μέτρα βοήθησε τη γεωργία, το εμπόριο, τη βιοτεχνία, τη ναυτιλία;

1. Χάρτης της αυτοκρατορίας στα χρόνια των Μακεδόνων

2. Οι Δυνατοί παρανομούν

«Οι Δυνατοί και οι Υπερέχοντες² στο Θέμα των Θρακησίων, περιφρονώντας τους βασιλικούς νόμους, το φυσικό δίκαιο και τη δική μου προσταγή, δε σταματούν να εισέρχονται στα χωριά και, προφασιζόμενοι την αγορά, τη δωρεά ή την κληρονομιά κτημάτων, να τυραννούν τους πένητες³ χωρικούς και να τους κάνουν

² **υπερέχοντες:** Έτσι ονόμαζαν αυτούς που με την εξουσία των αξιωμάτων τους, είχαν στην κατοχή τους μεγάλο γεωργικό κλήρο.

³ **πένητες:** φτωχοί, μικροϊδιοκτήτες γεωργοί.

μετανάστες στον τόπο τους και στα κτήματά τους».

**Κωνσταντίνος Πορφυρογέννητος,
Νεαρά (Μάρτιος 947 μ.Χ.)**

**3. Δυνατός
μεγαλοκτηματίας
επιβλέπει το
θερισμό των
κτημάτων του.**

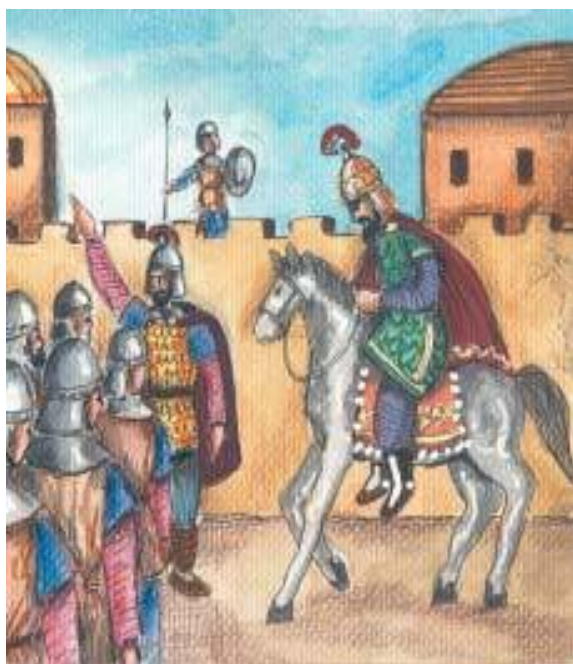
4. Νόμοι υπέρ των αδυνάτων.

α. «Όλες οι αγοροπωλησίες που έγιναν ανάμεσα σε πένητες και δυνατούς δεν ισχύουν και είναι παράνομες. Γι' αυτό αποφασίζουμε την επιστροφή των κτημάτων στους πένητες, χωρίς την απόδοση των χρημάτων της αγοράς, ούτε

των φόρων και των δαπανών καλλιέργειάς τους. Είναι αυτονόητο ότι η διάταξη αυτή ισχύει και για το μέλλον».

β. «Οι δυνατοί επιθυμούμε να αγοράζουν ακίνητα από τους δυνατούς, οι δε στρατιώτες και οι πένητες γεωργοί επιτρέπουμε να συναλλάσσονται με τους όμοιους της δικής τους τάξης».

Βασίλειος Β΄, Νεαραί

5. Οι Μακεδόνες αυτοκράτορες οργάνωσαν αξιόμαχο στρατό.

26. Η ανάπτυξη των γραμμάτων και η μελέτη των αρχαίων Ελλήνων κλασικών

Στα χρόνια διακυβέρνησης των Μακεδόνων αυτοκρατόρων ανθίζουν τα γράμματα και οι τέχνες. Οι Βυζαντινοί μελετούν, σώζουν και διδάσκουν τους αρχαίους Έλληνες συγγραφείς. Ο βυζαντινός πολιτισμός απλώνεται παντού.

Μετά τη λήξη της εικονομαχίας και στα χρόνια της Μακεδονικής δυναστείας, που ακολούθησαν, το Βυζάντιο γνώρισε μεγάλη ανάπτυξη στα γράμματα και τις τέχνες. Ο αυτοκράτορας Μιχαήλ Γ' και ο θείος του καίσαρας¹ Βάρδας

¹ καίσαρας: επίτροπος – αναπληρωτής του ανήλικου αυτοκράτορα.

ίδρυσαν το πανεπιστήμιο της Μαγναύρας. Σ' αυτό δίδαξαν ονομαστοί καθηγητές, όπως ο Λέων ο μαθηματικός, ο πατριάρχης Φώτιος, ο Ιωάννης Γραμματικός και ο φωτιστής των Σλάβων Κωνσταντίνος-Κύριλλος. Οι καθηγητές πληρώνονταν από το κράτος και *«το έργο τους ήταν κάλλιστο και περιβόητο²»*.

Όλα σχεδόν τα μαθήματα γίνονταν στην ελληνική γλώσσα και στην έδρα της φιλοσοφίας διδάσκονταν οι αρχαίοι Έλληνες συγγραφείς. Η φοίτηση όσων διακρίνονταν για την επιμέλειά τους ήταν δωρεάν. Από τους καθηγητές και τους απόφοιτους του Πανεπιστημίου το βυζαντινό κράτος

² περιβόητο: περίφημο, ονομαστό.

και η εκκλησία έπαιρναν τους ανώτερους υπαλλήλους τους.

1. Ο αυτοκράτορας Μιχαήλ Γ΄ ανάμεσα σε δασκάλους και φοιτητές του Πανεπιστημίου (*Μικρογραφία, Ρώμη, Βατικανή Βιβλιοθήκη*).

Την ίδια περίοδο λειτουργούσε στην Κωνσταντινούπολη και η Πατριαρχική Σχολή. Εκεί, όπως και στη Μαгнаύρα, δίδαξαν μορφωμένοι κληρικοί και λαϊκοί. Μελέτησαν τους αρχαίους Έλληνες συγγραφείς

και κατέγραψαν σε χειρόγραφα βιβλία και περγαμηνές ό,τι από τη αρχαία λογοτεχνία, τη φιλοσοφία και τις επιστήμες είχε διασωθεί. Στο έργο αυτό πρωτοστατούσαν ο πατριάρχης **Φώτιος**, ο επίσκοπος Καισαρείας **Αρέθας** και ο φιλόσοφος **Μιχαήλ Ψελλός**. Τα χειρόγραφα αυτά βιβλία, ζωγραφισμένα με θαυμάσιες μικρογραφίες, πλούτιζαν τις δημόσιες βιβλιοθήκες του κράτους και πωλούνταν στις ιδιωτικές. Από τα έσοδα των πωλήσεων αγόραζαν τα υλικά γραφής των βιβλίων.

Αλλά και οι ίδιοι οι αυτοκράτορες **Λέων ΣΤ΄** ο σοφός και **Κωνσταντίνος ο Πορφυρογέννητος** έγραψαν πολλά βιβλία. Τα χρόνια αυτά «το παλάτι έμοιαζε με ακαδημία, όπου όλοι μελετούσαν». Η

ανάπτυξη αυτή των γραμμάτων ωφέλησε και την τέχνη. Η μικρογραφία, η ελεφαντοτεχνία³ και η διακοσμητική λειτούργησαν παράλληλα προς την αγιογραφία, που επανήλθε μετά την αναστήλωση των εικόνων. Για όλα αυτά πολλοί ονομάζουν την περίοδο αυτή «χρυσή εποχή» του Βυζαντίου και άλλοι «μακεδονική αναγέννηση».

■ Είναι δικαιολογημένοι οι τίτλοι «χρυσή εποχή» και «μακεδονική αναγέννηση», που δίνουν στην περίοδο αυτή; Με ποιες παλαιότερες καλές εποχές μοιάζει;

³ ελεφαντοτεχνία: τέχνη κατασκευής μικρών αντικειμένων από δόντια ελέφαντα.

■ Πώς κρίνετε την απόφαση του πανεπιστημίου να φοιτούν δωρεάν σ' αυτό όσοι φοιτητές διακρίνονταν για την επιμέλεια τους; Συμβαίνει κάτι ανάλογο σήμερα;

2. «Εάν σήμερα μπορούμε να διαβάζουμε τον Πλάτωνα, τον Όμηρο και τον Ευριπίδη από το πρωτότυπό τους, το οφείλουμε πρώτιστα στους διακεκριμένους Έλληνες λόγιους, οι οποίοι το δέκατο αιώνα διέσωσαν πολλά κείμενα από την καταστροφή».

Δίον. Α. Ζακυθηνός,
Βυζαντινή Ιστορία

3. Λέων ο Μαθηματικός

Ο Άραβας χαλίφης της Βαγδάτης ήθελε να πάρει στην αυλή του το Λέοντα το Μαθηματικό, που ήταν διευθυντής του Πανεπιστημίου. Γι' αυτό έστειλε στον αυτοκράτορα Θεόφιλο μεγάλη ποσότητα χρυσού και του υποσχέθηκε διαρκή ειρήνη. Ο Θεόφιλος όμως αρνήθηκε: «Θα ήταν ανόητο για μας να διώξουμε από τη χώρα μας και να δώσουμε σε άλλους ένα καλό, για το οποίο το γένος μας τιμάται και θαυμάζεται από όλους», είπε.

Τα μετά το Θεοφάνη

**3.α. Οι
Βυζαντινοί
απορρίπτουν
τις προτάσεις
του Άραβα
Χαλίφη της
Βαγδάτης.**

4. «Στα μοναστικά κέντρα του Αγίου Όρους, της Ανατολής και της Πόλης ασκημένες ομάδες γραφέων μοναχών αντέγραψαν και διέσωσαν από τη φθορά και την καταστροφή χιλιάδες αρχαία ελληνικά συγγράμματα. Με τον τρόπο αυτό τα μοναστήρια πρωτοστάτησαν στη διάσωση της αρχαίας Ελληνικής κληρονομιάς».

**Kurt Weitzmann,
*Βυζαντινή ιστορία***

4.α. Βυζαντινοί μοναχοί αντιγράφουν αρχαία κείμενα.

5. Ο Προφήτης Ησαΐας, η Νύχτα και ο Όρθρος (Παρίσι, Εθνική Βιβλιοθήκη) Χαρακτηριστικό δείγμα τέχνης της Μακεδονικής Αναγέννησης όπου υπάρχουν θέματα από την αρχαιότητα και τη φύση.

27. Η καθημερινή ζωή στην ύπαιθρο στα χρόνια των Ισαύρων και των Μακεδονών

Μεγάλο μέρος του βυζαντινού πληθυσμού ζει στην ύπαιθρο σε όμορφα χωριά και κωμοπόλεις. Τα σπίτια τους είναι ανάλογα με την οικονομική τους κατάσταση. Οι πιο πολλοί είναι γεωργοί και βοσκοί. Αγαπούν τη ζωή και τον τόπο τους και χαίρονται με το κυνήγι και το ψάρεμα.

Μεγάλο μέρος των Βυζαντινών ζούσε στην ύπαιθρο. Κατοικούσαν σε κωμοπόλεις και χωριά αλλά και σε οικισμούς και σε

αγροικίες¹ χτισμένες γύρω από αυτά. Τα πιο πολλά χωριά ήταν χτισμένα στις πλαγιές λόφων πλάι σε πηγές, που ήταν και πηγή ζωής για τους κατοίκους τους. Στο κέντρο του χωριού ήταν η πλατεία και η μεγάλη εκκλησία. Εκεί τη μέρα της γιορτής του προστάτη Αγίου γινόταν τοπικό πανηγύρι.

Παρόμοιες γιορτές και πανηγύρια γίνονταν και στα ξωκλήσια των χωριών και ιδιαίτερα σ' αυτά που γιόρταζαν την άνοιξη ή το καλοκαίρι.

¹ αγροικίες: εξώσπιτα χτισμένα στα κτήματα. Ανήκαν, συνήθως, στους «δυνατούς». Εκεί έμεναν μόνιμα οι δουλοπάροικοι καλλιεργητές, που είχαν χάσει τα κτήματά τους από χρέη.

1. Βυζαντινό πανηγύρι σε ξωκλήσι

Τα σπίτια της υπαίθρου ήταν ανάλογα με την οικονομική κατάσταση των ιδιοκτητών. Οι μικροκαλλιεργητές έμεναν σε ισόγειες στενόχωρες κατοικίες με χαμηλές πόρτες και μικρά παράθυρα. Οι Δυνατοί² ζούσαν σε διώροφα σπίτια σκεπασμένα με κεραμίδια, με εξωτερική σκάλα και εξώστες,

²Δυνατοί: πλούσιοι
μεγαλοϊδιοκτήτες.

για θέα και αναψυχή. Στα «κατώ-
για»³ των σπιτιών και στον
ασφαλισμένο περίβολό τους
υπήρχαν κελάρια, πατητήρια και
αποθήκες για τους καρπούς και τα
τρόφιμα. Πλούσιοι και φτωχοί
φρόντιζαν να μη λείπουν από το
σπίτι τα απαραίτητα για τη διατρο-
φή της οικογένειάς τους είδη. Το
σιτάρι, το κρασί και το λάδι της
χρονιάς ήταν στην πρώτη φροντίδα
τους.

Οι γυναίκες είχαν την επιμέλεια
του σπιτιού, των παιδιών, των
τροφίμων και των φαγητών. Στις
γεωργικές εργασίες έπαιρναν
συνήθως μέρος μόνο στις περιό-
δους συγκομιδής των καρπών.

³ **κατώγι:** αυτό που είναι κάτω από
την επιφάνεια της γης, υπόγειο.

**Πολλές όμως εργάζονταν στο σπίτι
υφαίνοντας και κεντώντας και
άλλες σε εργαστήρια και καταστή-
ματα αρωμάτων και μεταξιού.
Κάθε χωριό είχε τη δική του
περιφέρεια γης, που ανήκει στους
κατοίκους του. Γύρω από τους
οικισμούς υπήρχαν κήποι και
περιβόλια με καρποφόρα δέντρα
και πιο μακριά κτήματα φυτεμένα
με αμπέλια, ελιές και χωράφια
σπαρμένα με δημητριακά. Πολλές
περιοχές της υπαίθρου ήταν φυτε-
μένες με μουριές, που με τα φύλλα
τους έτρεφαν μεταξοσκώληκες. Σε
κάθε χωριό ακόμη υπήρχε κοινό-
χρηστη περιοχή με δάση και βο-
σκοτόπια για την προμήθεια ξύλων
και για τη βοσκή των ζώων. Η
καλλιεργήσιμη γη ανήκε σε μικρο-
καλλιεργητές και η πιο πολλή σε**

**μεγαλοϊδιοκτήτες ή «Δυνατούς»,
καθώς τους έλεγαν.**

**2. Στους Βυζαντινούς άρεσε
ιδιαίτερα το ψάρεμα.**

**■ Γιατί οι Βυζαντινοί προτιμούσαν
να κτίζουν τα χωριά τους σε
πλαγιές λόφων και πλάι σε πηγές;
Έχετε χωριά με αυτά τα
χαρίσματα στην περιοχή σας;**

■ **Τι καλλιεργούσαν οι Βυζαντινοί; Ποιες απ' αυτές τις καλλιέργειες εξακολουθούν να υπάρχουν και σήμερα;**

3. Αυτές οι φράσεις έχουν ρίζες βυζαντινές

«Πάμε να τσιμπήσουμε κάτι».

Οι Βυζαντινοί, όπως και οι αρχαίοι, έτρωγαν τις στερεές τροφές με τα χέρια. Όταν έτρωγαν κρέας έπιαναν και τσιμπούσαν τη μερίδα τους με τα δάχτυλα. Από τη συνήθεια αυτή των Βυζαντινών έχει μείνει η φράση, που λέμε ως σήμερα στους καλεσμένους μας: Πάμε να τσιμπήσουμε κάτι (δηλαδή να φάμε).

«Αυτό μοσχοβολάει».

Οι κάτοικοι της υπαίθρου και ιδιαίτερα οι γυναίκες μάζευαν και χρησιμοποιούσαν αρωματικά φυτά, βότανα και λουλούδια για τον καλλωπισμό τους, τη μαγειρική και την παρασκευή αρωμάτων. Πολλά απ' αυτά τα πουλούσαν, και μάλιστα σε καλές τιμές. Πιο περιζήτητο από όλα αυτά για το άρωμά του ήταν ο μόσχος. Γι' αυτό εξακολουθούμε να λέμε ακόμη: Αυτό μοσχοβολάει ή αυτό το μοσχοπούλησε.

«Αυτός είναι ξεφτέρι».

Πολλοί Βυζαντινοί στα κυνήγια τους, αντί για σκύλους, χρησιμοποιούσαν εκπαιδευμένα απ' αυτούς γεράκια, τα ξεφτέρια όπως τα

έλεγαν, για τη σύλληψη των θηραμάτων. Τα γυμνασμένα αυτά αρπακτικά ήταν περιζήτητα, επειδή δε λάθευαν στο κυνήγι τους. Γι' αυτό και σήμερα λέμε ξεφτέρια αυτούς που αναζητούν και πετυχαίνουν το στόχο τους.

3α. Οι Βυζαντινοί κυνηγούν με εκπαιδευμένα γεράκια.

Χάθηκε σαν το σκυλί στ' αμπέλι

Την εποχή που ωρίμαζαν τα σταφύλια, τακτικοί επισκέπτες των αμπελιών ήταν διάφορα ζώα όπως σκύλοι και αλεπούδες. Σ' αυτά τα ζώα άρεσαν πολύ τα σταφύλια. Γιαν' αποφύγουν τις ζημιές οι αμπελουργοί έστηναν παγίδες, ώστε να τα πιάσουν, και κάποια έχαναν τη ζωή τους. Ο «Γεωργικός Νόμος» μάλιστα όριζε ότι: «εάν κάποιος στήσει παγίδα στην περίοδο καρποφορίας των αμπελιών και πέσει σ' αυτή σκύλος και πεθάνει, ο ιδιοκτήτης του αμπελιού δεν έχει καμιά ευθύνη και ο ιδιοκτήτης του σκύλου δεν πληρώνεται για τη ζημιά του ζώου του».

**Φ. Κουκουλέ,
*Βυζαντινών βίος και πολιτισμός***

3.β. Οι Βυζαντινοί έπιαναν τα πουλιά με παγίδες που έστηναν πάνω σε δέντρα. Τα ξεγελούσαν με άλλα πουλιά, «κράχτες»⁴, που κρατούσαν σε κλουβιά.

⁴ Τα ελεύθερα πουλιά πήγαιναν κοντά στα σκλαβωμένα, που έκραζαν (καλούσαν), κι έπεφταν στις παγίδες των κυνηγών.

**3.γ. Βυζαντινοί γεωργοί εισπράτ-
τουν τα ημερομίσθιά τους για την
καλλιέργεια αμπελώνων.
(Μικρογραφία από Ευαγγέλιο,
Παρίσι, Εθνική Βιβλιοθήκη).**

Ε. Ανακεφαλαίωση (23 - 27)

**Στα χρόνια των Ισαύρων
αυτοκρατόρων έγιναν τολμηρές
μεταρρυθμίσεις στη νομοθεσία και
στη διοίκηση:**

- Χωρίστηκε η αυτοκρατορία σε θέματα.
- Ψηφίστηκαν νόμοι για καλύτερες συνθήκες ζωής στους αγρότες.
- Ανατέθηκε στους δικαστές η πιστή εφαρμογή των νόμων.

Όμως:

- Δημιουργήθηκε το πρόβλημα της λατρείας των εικόνων.
- Διχάστηκε ο λαός σε εικονομάχους και στους εικονολάτρες.
- Καταστράφηκαν ανεκτίμητα έργα τέχνης.
- Η εικονομαχία σκίασε το έργο και η δόξα των Ισαύρων.

Το πρόβλημα της εικονομαχίας λύθηκε οριστικά με την αναστύλωση των εικόνων.

Στα χρόνια διακυβέρνησης των Μακεδόνων:

- **Το κράτος αναδιοργανώθηκε και μεγάλωσε.**
- **Ψηφίστηκαν φιλόανθρωποι και δίκαιοι νόμοι.**
- **Άνθισαν ιδιαίτερα τα γράμματα και οι τέχνες.**
- **Δημιουργήθηκαν και λειτούργησαν ανώτατες σχολές.**
- **Διδάχθηκαν και διασώθηκαν πολλά αρχαία ελληνικά κείμενα.**
- **Προόδευσε η γεωργία, η βιοτεχνία και το εμπόριο.**

ΣΤ. ΤΟ ΒΥΖΑΝΤΙΟ ΠΑΡΑΚΜΑΖΕΙ ΚΑΙ ΥΠΟΚΥΠΤΕΙ ΣΕ ΚΑΤΑΚΤΗΤΕΣ

**Η άλωση της Κωνσταντινούπολης
από τους σταυροφόρους (1204 μ.Χ.)
(Τοιχογραφία από την αίθουσα
του Μεγάλου Συμβουλίου, στο
Ανάκτορο των Δόγηδων, Βενετία)**

28. Το Κράτος αντιμετωπίζει μεγάλα εσωτερικά προβλήματα

Τα μέτρα για την προστασία των γεωργών δεν εφαρμόζονται. Η πρωτεύουσα αποξενώνεται από τις αγροτικές επαρχίες της. Ο στρατός αποδυναμώνεται, ο λαός δυσαρεστείται και τα οικονομικά του κράτους παραλύουν.

Στα τελευταία χρόνια της Μακεδονικής Δυναστείας¹ το βυζαντινό κράτος κυβέρνησαν αυτοκράτορες, που με τις λαθεμένες ενέργειές τους έβλαψαν την αυτοκρατορία και το οδήγησαν σε

¹ Η μακεδονική δυναστεία κυβέρνησε την αυτοκρατορία από τον 9ο έως τον 11ο αιώνα.

παρακμή². Οι αυτοκράτορες αυτοί πήραν το μέρος των πλούσιων αξιωματούχων της πρωτεύουσας και των «δυνατών» των επαρχιών, οι οποίοι δυσανασχετούσαν για τα μέτρα των προηγούμενων αυτοκρατόρων. Με νέα νομοθετικά μέτρα:

- Κατάργησαν το νόμο του «Αλληλέγγυου» και άλλες διατάξεις, που προστάτευαν τους μικρούς καλλιεργητές από τους δυνατούς και τους εισπράκτορες των φόρων.**
- Σταμάτησαν να δίνουν κλήρο γης (στρατιωτόπι) στους ακρίτες των συνόρων και επέτρεψαν και σ' αυτούς που είχαν από πριν να τον πουλούν σε δυνατούς και σε υπερέχοντες.**
- Έβαλαν ξένους μισθοφόρους στη**

² παρακμή: κατάπτωση, μαρασμός.

θέση και των βυζαντινών στρατιωτών, θεωρώντας ότι αυτοί στοιχίζανε λιγότερα χρήματα στο κράτος.

Τα μέτρα αυτά προκάλεσαν αναταραχή στην αυτοκρατορία και δημιούργησαν πολλά εσωτερικά προβλήματα στο κράτος. Οι αγροτικοί πληθυσμοί των επαρχιών έμεναν ξανά απροστάτευτοι στα χέρια των δυνατών και των φορολόγων³. Αυτό τους έκανε να αποξενωθούν από την πρωτεύουσα και να νιώθουν τους κατοίκους της εχθρούς και αντιπάλους.

Σε ιδιαίτερα δύσκολη θέση βρέθηκαν και οι κάτοικοι των ακριτικών περιοχών, που δεν μπορούσαν πλέον να καταταγούν στο στρατό

³ **φορολόγος: ο εισπράκτορας των κρατικών φόρων.**

ως ακρίτες. Τα κτήματά τους, που ως τότε ήταν αφορολόγητα, μπήκαν σε φορολογία και κινδύνευαν να τα χάσουν ή να γίνουν δουλοπάροικοι των δυνατών για τα χρέη τους. Γι' αυτό πολλοί τα πουλούσαν, εξαγόραζαν τη στρατιωτική τους θητεία και αναζητούσαν καλύτερη τύχη στις πόλεις.

1. Βυζαντινοὶ φρουροὶ των συνόρων. Οι φρουρές αυτές στα χρόνια της παρακμῆς αποδιοργανώθηκαν (μικρογραφία χειρογράφου, I.M. Βατοπεδίου, Ἅγιο Ὄρος)

Σε κακή κατάσταση όμως βρέθηκαν και τα οικονομικά του κράτους. Τα κρατικά έσοδα είχαν περιοριστεί και τα έξοδα πολλαπλασιάζονταν. Οι δαπάνες για τη συντήρηση του εμπορικού και του πολεμικού στόλου θεωρήθηκαν μεγάλες. Γι' αυτό τα καράβια παραμελήθηκαν και το πολεμικό ναυτικό σιγά-σιγά εγκαταλείφθηκε. Η ασφάλεια του Βυζαντίου αλλά και η διακίνηση των προϊόντων ανατέθηκε με συνθήκη στους Βενετούς, στους οποίους δόθηκαν πολλά εμπορικά προνόμια.

Οι ενέργειες αυτές, αντί να βελτιώσουν τα έσοδα του κράτους, τα μείωσαν ακόμη περισσότερο. Οι ταπεινωτικές συνθήκες παραχώρησης προνομίων σε ξένους οδήγησαν το Βυζάντιο σε εξάρτηση

από τις ναυτικές πόλεις της Ιταλίας και σε αδυναμία να αντιμετωπίσει τους νέους εχθρούς που απειλούσαν και παραβίαζαν τα σύνορά του.

2. Τα βυζαντινά καράβια σταμάτησαν το εμπόριο, μετά την παραχώρηση προνομίων στους Βενετούς.
(*Μικρογραφία, Πατριαρχική βιβλιοθήκη Ιεροσολύμων*)

■ Ποια είναι τα εσωτερικά προβλήματα του Βυζαντίου;

■ Ποιες ήταν οι συνέπειες της κατάργησης του νόμου του «αλληλέγγυου»;

3. Τα στρατιωτικά κτήματα των Βυζαντινών

Οι στρατιώτες διέθεταν κτηματική περιουσία, που είτε την αγόραζαν μόνοι τους είτε τους την παραχωρούσε το κράτος, με αντάλλαγμα τη στρατιωτική υπηρεσία και τη φύλαξη της περιοχής που ανήκαν τα κτήματα. Ο θεσμός αυτός βοήθησε την πολεμική ισχύ του κράτους, αλλά από το τέλος του 10ου αιώνα καταργείται. Από εδώ και στο εξής το Βυζάντιο βρίσκεται αναγκασμένο να στηριχτεί σε ξένα μισθοφορικά στρατεύματα. Κι αυτός είναι ένας από τους λόγους που θα

το οδηγήσουν στην παρακμή του.

**Will Durant, Παγκόσμιος
Ιστορία τον Πολιτισμού**

4. Ο μητροπολίτης της Αθήνας γράφει στην Πόλη:

«Εσείς, τρυφεροί της Κωνσταντι-
νουπόλεως πολίτες, δε νοιάζεστε
για ό,τι συμβαίνει έξω από τις
πύλες των τειχών της πόλης σας.
Ουδέποτε επισκεφθήκατε τις
μακρινές επαρχίες και τις γειτονικές
πόλεις να τους διδάξετε ευνομία.
Μένετε στην πόλη σας και φροντί-
ζετε την καλοπέρασή σας. Σ' αυτές
στέλνετε μόνο τους φορολόγους με
δόντια θηρίων. Κι ερημώνονται τα
χωριά και οι πόλεις της υπαίθρου

από αυτούς κι από άλλους
εχθρούς».

Μιχαήλ Χωνιάτης
(Μητροπολίτης Αθηνών)

**4.α. Βυζαντινός φορολόγος
εισπράττει χρήματα από τους
οφειλέτες.**

*(Μικρογραφία από βυζαντινό χειρό-
γραφο, Ι.Μ. Αγ. Αικατερίνης, Σινά)*

29. Νέοι εχθροί εμφανίζονται και αποσπούν εδάφη από την αυτοκρατορία

Οι Σελτζούκοι Τούρκοι και οι Νορμανδοί απειλούν την αυτοκρατορία και την Πόλη. Η Ανατολική και η Δυτική εκκλησία χωρίζονται οριστικά . Ο Αλέξιος Α΄ ο Κομνηνός απομακρύνει τους Νορμανδούς.

Στα μέσα του 11ου αιώνα τις ανατολικές περιοχές της αυτόκράτορας απειλούσαν οι Σελτζούκοι Τούρκοι. Ήταν λαός ασιατικής καταγωγής και πολλοί απ' αυτούς υπηρετούσαν ως μισθοφόροι κοντά στους Άραβες, από τους οποίους πήραν και τη μουσουλμανική θρησκεία. Με αρχηγό τους τον Άλπ-Αρσλάν πέρασαν τα

σχεδόν αφύλακτα βυζαντινά σύνορα, κατάκτησαν τις ανατολικές επαρχίες της Αρμενίας και της Καππαδοκίας και έφτασαν ως την Καισάρεια. Τελικός στόχος τους όμως ήταν η Κωνσταντινούπολη.

Το 1068 αυτοκράτορας του Βυζαντίου έγινε ο Ρωμανός Δ΄, ο Διογένης. Καταγόταν από την Καππαδοκία και διακρινόταν για το ήθος και τη γενναιότητά του. Παρά τις οικονομικές δυσκολίες που αντιμετώπιζε, οργάνωσε ένα αξιόμαχο εκστρατευτικό σώμα και, οδηγώντας το ο ίδιος, έσπευσε να αντιμετωπίσει τους Σελτζούκους.

1. Ρωμανός Δ΄ Διογένης

Στη μάχη του Ματζικέρτ όμως (1071) ο στρατός του Ρωμανού έπαθε μεγάλη καταστροφή και ο ίδιος πιάστηκε αιχμάλωτος από τους Τούρκους. Έτσι ανεμπόδιστοι τώρα οι Σελτζούκοι, κατέλαβαν ολόκληρη σχεδόν τη Μικρά Ασία και απέκοψαν τους δρόμους των Βυζαντινών για την Ανατολή.

Δέκα χρόνια μετά τη μάχη του Ματζικέρτ, το 1081, αυτοκράτορας του Βυζαντίου ανέλαβε ο Αλέξιος Α΄, ο Κομνηνός, ο οποίος προσπάθησε να οργανώσει το κράτος και να αντιμετωπίσει τον κίνδυνο των Σελτζούκων. Την ίδια περίπου εποχή όμως εμφανίστηκε στη Δύση ένας άλλος λαός, οι Νορμανδοί, οι οποίοι διακρίνονταν για τις ναυτικές τους ικανότητες. Αυτοί κατέβηκαν από τη Σκανδιναβία και

τη Βόρεια Ευρώπη και ακολουθώντας το ρεύμα των ποταμών, έφτασαν ως τη Μεσόγειο.

Εκμεταλλεούμενοι τα εσωτερικά προβλήματα των Βυζαντινών και τις συγκρούσεις τους με τους Σελτζούκους Τούρκους, κατάκτησαν χωρίς δυσκολία τα βυζαντινά εδάφη της Νότιας Ιταλίας. Στη συνέχεια πέρασαν στη Βαλκανική κατέλαβαν το Δυρράχιο και, ακολουθώντας την Εγνατία οδό, βάδισαν κατά της Θεσσαλονίκης και της Κωνσταντινούπολης. Μια άλλη ναυτική ομάδα τους κινήθηκε προς την Πελοπόννησο και λεηλάτησε τα παράλια της.

Ο αυτοκράτορας Αλέξιος Α' τότε ζήτησε βοήθεια από τους Βενετούς, δίνοντας τους ως αντάλλαγμα εμπορικά προνόμια στη Μεσόγειο

και στα βυζαντινά λιμάνια. Στην Κωνσταντινούπολη τους επέτρεψε να εγκατασταθούν έξω από τα τείχη, στην έξοδο του Κεράτιου, στο Γαλατά και να δημιουργήσουν εκεί δική τους εμπορική συνοικία, χωρίς να πληρώνουν φόρους. Οι Βενετοί ανταποκρίθηκαν πρόθυμα στην πρότασή του. Βοήθησαν τους Βυζαντινούς στη θάλασσα και από κοινού κατάφεραν να νικήσουν τους Νορμανδούς και να τους απομακρύνουν από τα Βαλκάνια.

■ Ποια προβλήματα αντιμετώπιζαν οι Βυζαντινοί τον 11ο αιώνα;

■ Τι ανάγκασε τον Αλέξιο τον Α' τον Κομνηνό να παραχωρήσει εμπορικά προνόμια στους Βενετούς;

ΥΠΟΜΝΗΜΑ

— . — . Το Βυζαντινό κράτος στις αρχές του 10ου αιώνα.

 Το Βυζαντινό κράτος ύστερα από τις επιθέσεις των Νορμανδών και των Σελτζούκων

 Νορμανδοί

 Σελτζούκοι Τούρκοι

3. Βενετοί έμποροι στο λιμάνι του Γαλατά (*Μικρογραφία χειρογράφου, Εθνική Βιβλιοθήκη, Παρίσι*).

4. Τσάμικος

Στα κακοτράχαλα τα βουνά,
με το σουραύλι και το ζουρνά,
πάνω στην πέτρα την αγιασμένη,
χορεύουν τώρα τρεις αντρειωμένοι.

*Ο Νικηφόρος κι ο Διγενής
κι ο γιος της Άννας της Κομνηνής.*

Δική τους είναι μια φλούδα γης,
μα εσύ, Χριστέ μου, τους ευλογείς
για να γλιτώσουν αυτή τη φλούδα,
απ' το τσακάλι και την αρκούδα.

*Δες πως χορεύει ο Νικηταράς
κι αηδόνι γίνεται ο ταμπουράς!*

Από την Ήπειρο στο Μοριά
κι απ' το σκοτάδι στην λευτεριά.
Το πανηγύρι κρατάει χρόνια,
στα μαρμαρένια του Χάρου αλώνια

*Κριτής κι αφέντης είν' ο θεός
και δραγουμάνος του ο λαός.*

**Στίχοι: Νίκου Γκάτσου
Μουσική: Μάνου Χατζιδάκη**

5. Ο Αλπ Αρσλάν τιμά τον αιχμάλωτο Ρωμανό Δ΄

Ο αρχηγός των Σελτζούκων Τούρκων Αλπ Αρσλάν, μετά τη μάχη του Ματζικέρτ φέρθηκε στον αιχμάλωτο αυτοκράτορα Ρωμανό Δ΄ με την καλοσύνη που μόνον οι γενναίοι διαθέτουν. Τον κάλεσε στο γεύμα και του είπε:

«Μη φοβάσαι, δε θα πάθεις κανένα κακό. Θα τιμηθείς όπως αξίζει στη βασιλική σου μεγαλειότητα. Γιατί πιστεύω πως είναι ανόητος ο άνθρωπος εκείνος που δε συλλογίζεται ότι η τύχη μεταβάλλεται και

δε σέβεται τις συμφορές των άλλων».

Και, τηρώντας το λόγο του, τον ελευθέρωσε μαζί με τους άνδρες της φρουράς του και υπέγραψε συνθήκη ειρήνης μαζί του.

Μ. Ψελλός, Χρονογραφία

6. Η Άννα Κομνηνή

Ο Αλέξιος Α΄ Κομνηνός, όταν γύρισε στο παλάτι από τους πολέμους του με τους Νορμανδούς, ήταν κατάκοπος και εξαντλημένος. Μετά από τρεις ημέρες δέχτηκε το καλύτερο δώρο που μπορούσε να του χαρίσει η γυναίκα του Ειρήνη. Ένα όμορφο κοριτσάκι. Ο Αλέξιος σήκωσε τα μάτια του στο ουρανό και αναφώνησε:

- Ευχαριστώ, Κύριε. Αν δεν έρθει

**ξοπίσω της γιος, αυτή θα είναι
διάδοχός μου, αυτή θα στηρίξει το
θρόνο μου.**

**Μέσα στην κούνια τής φόρεσαν το
αυτοκρατορικό διάδημα και την
αρραβώνιασαν με το δεκάχρονο
Κωνσταντίνο Δούκα, γιο του
εκθρονισμένου αυτοκράτορα Μ.
Δούκα.**

**Σοφία Παπαδάκη,
*Ιστορίες από το Βυζάντιο***

30α. Η τέταρτη σταυροφορία και η άλωση της Κωνσταντινούπολης από τους Φράγκους

Οι σταυροφόροι βοηθούμενοι από τους Βενετούς καταλαμβάνουν την Πόλη. Πολλοί Έλληνες αναγκάζονται να φύγουν και να ιδρύσουν τέσσερα νέα κράτη με σκοπό να ξαναπάρουν την Κωνσταντινούπολη.

Aνάμεσα στις περιοχές που κατέλαβαν οι Σελτζούκοι ήταν και τα Ιεροσόλυμα, η ιερή πόλη που έζησε και δίδαξε ο Χριστός. Μετά από αυτό οι χριστιανοί προσκυνητές δεν μπορούσαν να επισκέπτονται ακίνδυνα τους αγίους τόπους και όσοι τόλμησαν να το κάνουν συνελήφθησαν, ληστεύτηκαν και βασανίστηκαν.

Οι Βυζαντινοί δεν μπορούσαν να δώσουν μόνοι τους λύση στο πρόβλημα αυτό. Γι' αυτό ο αυτοκράτορας Αλέξιος Α', ο Κομνηνός, παρά το σχίσμα που είχε προηγηθεί¹, ζήτησε βοήθεια από τον Πάπα της Ρώμης και τους χριστιανούς της Δύσης. Ο Πάπας δέχτηκε με προθυμία την πρόταση αυτή γιατί του έδινε την ευκαιρία να παρεμβαίνει στα πράγματα της ανατολικής εκκλησίας.

Γι' αυτό παρακίνησε και τους χριστιανούς άρχοντες των κρατών της Δύσης και των πόλεων της

¹ **Οι αντιθέσεις ανάμεσα στην Ανατολική και τη Δυτική εκκλησία οδήγησαν το 1054 σε οριστική διακοπή των σχέσεων μεταξύ τους, η οποία ονομάστηκε σχίσμα.**

Ιταλίας να βοηθήσουν όλοι την προσπάθεια απελευθέρωσης των Αγίων Τόπων. Αυτοί όμως, αντί να στείλουν βοήθεια στους βυζαντινούς, οργάνωσαν μόνοι τους τέσσερις εκστρατείες που τις ονόμασαν σταυροφορίες. Σκοπός τους ήταν να νικήσουν τους Σελτζούκους και να κρατήσουν δικά τους όσα μέρη ελευθερώσουν.

- 1. Το συμβούλιο διακυβέρνησης της Βενετίας (Μικρογραφία χειρογράφου, Μουσείο Conté)**

2. Η άλωση της Κωνσταντινούπολης από τους σταυροφόρους (Μικρογραφία χειρογράφου, Παρίσι, Βιβλιοθήκη Αρσενάλ, 15ος αι.)

Στην τέταρτη σταυροφορία, οι σταυροφόροι² συγκεντρώθηκαν στη Βενετία. Απόφασή τους ήταν να περνούν με πλοία στην Αίγυπτο και μετά να κατευθυνθούν στην Αγία Πόλη, τα Ιεροσόλυμα. Οι Βενετοί διέθεσαν τα καράβια τους μαζί

² Σταυροφόροι: Ονομάστηκαν έτσι από το σταυρό που όλοι έφεραν στο χιτώνα τους.

με τα πληρώματά τους. Ως αντάλλαγμα θα έπαιρναν τα μισά από τα εδάφη και τα λάφυρα που θα κατακτούσαν.

Λίγο πριν την αναχώρηση του στόλου παρουσιάστηκε στους Βενετούς ο εκθρονισμένος αυτοκράτορας του Βυζαντίου Αλέξιος Άγγελος και ζήτησε τη βοήθειά τους για να ξαναπάρει το θρόνο, τάζοντάς τους πολλά χρήματα και δώρα. Οι Βενετοί δέχτηκαν την πρόταση του και ο ναύαρχός τους, αντί να κατευθυνθεί στην Αίγυπτο, οδήγησε τους σταυροφόρους στην Κωνσταντινούπολη και ζήτησε από αυτούς να την καταλάβουν.

Η απόρθητη ως τότε βασιλεύουσα έπεσε στα χέρα των σταυροφόρων. Χάθηκαν πολλές ανθρώπινες

ζωές. Επί τρεις ημέρες οι κατακτητές λεηλατούσαν, κατέστρεφαν και έκαιγαν την ανυπεράσπιστη Πόλη. Δε σεβάστηκαν ούτε τα ιερά μνημεία, ούτε τις εκκλησίες, ούτε τα μοναστήρια. Το πιο φρικτό έγκλημά τους όμως ήταν η λεηλασία και η απογύμνωση της Αγίας Σοφίας από τα ιερά της σκεύη.

■ Ποιος ήταν ο σκοπός των σταυροφόρων της 4ης σταυροφορίας στην αρχή και γιατί άλλαξε στη συνέχεια;

■ Πώς αντιμετώπισαν οι χριστιανοί σταυροφόροι την Κωνσταντινούπολη;

3. Η Βασιλεύουσα

Ο Γάλλος ιστορικός Βελλεαρδουίνος, που ακολουθούσε τη Σταυροφορία γράφει: «Όταν αντικρίσαμε την Κωνσταντινούπολη, δεν μπορούσαμε να πιστέψουμε ότι υπάρχει άλλη τόσο πλούσια πόλη παρόμοια με αυτή. Τα ψηλά τείχη, οι πλούσιοι πύργοι, τα ανάκτορα και οι μεγάλες εκκλησίες, που ήταν τόσες πολλές ώστε κανείς δεν μπορεί να πιστέψει πως τις είδε όλες. Κανένας από μας δεν ήταν τόσο σκληρός, ώστε να μην αισθανθεί το δέρμα του να ανατριχιάζει. Γιατί ποτέ άλλος λαός, από την απαρχή του κόσμου, δεν ανέλαβε μια τόσο μεγάλη επιχείρηση όσο εκείνη της δικής μας επίθεσης».

Will Durant, *Παγκόσμια Ιστορία Πολιτισμού*

4. Θρήνος για τη Χαμένη Πόλη

«Ω πόλη, βασίλισσα των πόλεων, ποιος είναι εκείνος που μας παίρνει από σένα, όπως τα παιδιά από την αγαπημένη τους μητέρα; Τι θα γίνουμε; Πού θα πάμε; Ποια παρηγοριά θα βρούμε, γυμνοί καθώς είμαστε, όπως ήρθαμε στον κόσμο, και άστεγοι σαν τα πουλιά;».

Νικήτας Χωνιάτης
(βυζαντινός χρονογράφος)

5. *Εκδικητής*

«Την άπαρτη πόλη μας ξένου πόδι την πάτησε. Εννιακοσίων χρόνων ένδοξη ζωή έσβησε. Φράγκοι, Βενετσιάνοι και Γερμανοί

χύνονται απάνω της αχόρταγα. Με το σταυρό συντρίβουν το σταυρό μας, με τη θρησκεία τους πελεκούν τη θρησκεία μας.

Γαλέρες φεύγουν και γαλέρες έρχονται. Παίρνουν τα πλούτη μας, τη δόξα μας, τα ιερά μας. Αλλού τα πάνε στη Δύση, να ημερέψουν και κείνης τους λαούς, να δοξάσουν κείνης τα χώματα. Η Βενετία τα δέχεται περίχαρη, στολίζεται και καμαρώνει. Στήνει στις πλατείες της τ' άλογα τα' ανεμπόδιστα, του ακράτητου λαού συμβολική παράσταση».³

**Ανδρέας Καρκαβίτσας,
Λόγια της πλώρης (1899).**

³ Μιλά για τα άλογα του Λυσίππου, στα οποία αναφερθήκαμε στο κεφάλαιο 10, σελ. 35.

6. Πολύτιμο δισκοπότηρο από την Αγία Σοφία. Μεταφέρθηκε κι αυτό στη Βενετία.

30β. Τα ελληνικά κράτη μετά την άλωση της Πόλης

Μετά την άλωση της Κωνσταντινούπολης από τους Φράγκους (1204) δημιουργήθηκαν από βυζαντινούς άρχοντες τέσσερα μικρά ελληνικά κράτη, με σκοπό να απελευθερώσουν τη σκλαβωμένη πρωτεύουσα:

1. Η Αυτοκρατορία της Νίκαιας

1. Ο δικέφαλος αετός έγινε το σύμβολο της εξόριστης αυτοκρατορίας.

Ο αυτοκράτορας του Βυζαντίου Θεόδωρος Λάσκαρης και ο Πατριάρχης, μετά την άλωση της Πόλης, κατέφυγαν στη Νίκαια της Μικράς Ασίας¹ και ανασύνταξαν εκεί την εξόριστη βυζαντινή αυτοκρατορία. Αυτή φιλοξενούσε τώρα τον αυτοκρατορικό αετό και μάλιστα δικέφαλο, με το ένα κεφάλι να κοιτάζει την Ανατολή και το άλλο τη χαμένη Κωνσταντινούπολη. Κάνοντας διπλό αγώνα, κατά των Τούρκων και των Φράγκων, ο Λάσκαρης και οι διάδοχοί του Παλαιολόγοι κατάφεραν να

¹ **Νίκαια:** Πόλη κοντά στην ασιατική πλευρά της Προποντίδας, που απέχει 160 χιλ. από την Κωνσταντινούπολη. Ο αυτοκράτορας δηλαδή κατέφυγε στην κοντινότερη μεγάλη πόλη.

διατηρήσουν τη νέα «αυτοκρατορία» επί 57 χρόνια και από εκεί να απελευθερώσουν την Πόλη (1261).

Η ιστορία της αυτοκρατορίας της Νίκαιας είναι «η ιστορία της Πόλης χωρίς την Πόλη».

2. Η Αυτοκρατορία της Τραπεζούντας

Ιδρυτές της ήταν οι Κομνηνοί. Πρωτεύουσά της είχε την Τραπεζούντα του Εύξεινου Πόντου. Η θέση και η μεγάλη απόστασή της από τα άλλα ελληνικά κράτη δεν τη βοήθησε να συνεργαστεί μαζί τους. Οι ιδρυτές και οι διάδοχοί τους, αγωνίστηκαν μόνοι, ανάμεσα σε πολλούς εχθρικούς λαούς, την οργάνωσαν οικονομικά και στρατιωτικά και κατάφεραν να την κρατήσουν ελεύθερη 257 χρόνια.

Στο διάστημα αυτό, αλλά και στα χρόνια της τουρκοκρατίας που ακολούθησαν, η Τραπεζούντα ήταν το χριστιανικό κέντρο των γύρω από τον Εύξεινο Πόντο ελληνικών πόλεων. Σ' αυτή έχει τις ρίζες του ο ποντιακός ελληνισμός και γι' αυτή μιλούν ακόμη οι παραδόσεις, οι χοροί και τα τραγούδια των Ποντίων.

2. Πόντιοι χορευτές και λυράρης

3. Ο ναός της Αγίας Σοφίας στην Τραπεζούντα. Οι ιδρυτές του νέου κρατιδίου μετέφεραν εδώ τις μνήμες και το όνομα της Μεγάλης Εκκλησίας.

3. Το Δεσποτάτο¹ της Ηπείρου

Το ίδρυσε στην Ήπειρο ο δεσπότης Μιχαήλ Α΄ Άγγελος με πρωτεύουσά του την Άρτα. Με τον καιρό αύξησε την επικράτειά του σε όλη τη δυτική Ελλάδα και τη Μακε-

¹ Δεσποτάτο: Πριγκιπάτο, δεσπότης: ηγεμόνας

δονία. Η πιο σημαντική στιγμή της ιστορίας του όμως ήταν η απελευθέρωση της Θεσσαλονίκης, της δεύτερης σημαντικής πόλης της Αυτοκρατορίας, από τους Λατίνους, είκοσι χρόνια μετά την άλωσή της (1224).

4. Στην Παναγία την Παρηγορίτισσα αφιέρωσαν τη Μητρόπολή τους, στην Άρτα, οι ιδρυτές του Δεσποτάτου της Ηπείρου.

4. Το Δεσποτάτο του Μιστρά

Το ίδρυσαν πολύ αργότερα οι Παλαιολόγοι σε οχυρωμένη από

τους Φράγκους θέση, κοντά στη Σπάρτη. Το μικρό, στο ξεκίνημά του, Δεσποτάτο απλώθηκε σιγά-σιγά και, αφαιρώντας εδάφη από τους Φράγκους, έφτασε ως τον Ισθμό της Κορίνθου. Το Δεσποτάτο γνώρισε μεγάλη ακμή στα γράμματα και τις τέχνες. Εδώ έζησε και δίδαξε ο σοφός Γεώργιος Πλήθων-Γεμιστός. Εδώ στέφθηκε ο τελευταίος αυτοκράτορας του Βυζαντίου Κωνσταντίνος Παλαιολόγος.

Τα κάστρα, τα παλάτια και οι εκκλησίες του σώζονται ως σήμερα και δίνουν ανάγλυφη την εικόνα της βυζαντινής αυτής πολιτείας.

5. Ο Μιστράς όπως σώζεται σήμερα

31. Η ανάκτηση της Πόλης από το Μιχαήλ Η΄, τον Παλαιολόγο

Η Κωνσταντινούπολη απελευθερώνεται και ξαναγίνεται πρωτεύουσα του βυζαντινού κράτους. Τώρα όμως αντιμετωπίζει πολλά εσωτερικά προβλήματα και απειλείται από περισσότερους εχθρούς.

Οι Φράγκοι που κυρίευσαν την Κωνσταντινούπολη, αφού τη λεηλάτησαν για πολύ καιρό και πήραν τους θησαυρούς της, άρχισαν πλέον να μην ενδιαφέρονται γι' αυτή.

Ο Μιχαήλ Η΄, ο Παλαιολόγος, που ήταν αυτοκράτορας της Νίκαιας, δεν άφησε την ευκαιρία να πάει χαμένη. Με μυστική εντολή δικοί του άνθρωποι παρακολούθουν μέρα-νύχτα την πόλη

αναζητώντας τρόπο να μπουν σ' αυτή κρυφά και να την πάρουν δίχως πόλεμο. Παράλληλα ο ίδιος συνεργάστηκε και με τους Γενουάτες¹, που είχαν ισχυρό ναυτικό, και τους υποσχέθηκε εμπορικά προνόμια στα βυζαντινά λιμάνια, αν τον βοηθούσαν να ξαναπάρει την Πόλη.

1. Ο Μιχαήλ Η΄, ο Παλαιολόγος, στέφθηκε αυτοκράτορας στην Αγία Σοφία.

¹ Η Γένουα ήταν ναυτική πόλη της Ιταλίας και ανταγωνιζόταν τη Βενετία στο εμπόριο.

Η τύχη όμως βοήθησε τον αυτοκράτορα να πετύχει μόνος το σκοπό του. Το καλοκαίρι του **1261** ο στρατηγός του Αλέξιος Στρατηγόπουλος κατάφερε να μπει στην Πόλη από αφύλαχτο άνοιγμα των τειχών και να την καταλάβει χωρίς καμιά αντίσταση των Φράγκων.

Έτσι, ο Μιχαήλ Η΄, ο Παλαιολόγος, στέφτηκε αυτοκράτορας στο ναό της Αγίας Σοφίας από τον Πατριάρχη Αρσένιο. Ο ίδιος ακόμη κατάφερε να ξαναπάρει αρκετά από τα κατακτημένα μέρη της Ελλάδας. Ένα μεγάλο μέρος τους όμως παρέμεινε στους Φράγκους.

Στα πενήντα επτά χρόνια, που η Κωνσταντινούπολη ήταν στα χέρια των Λατίνων, κανένας από τους κατακτητές-ηγεμόνες της δεν κατανόησε τα προβλήματα των

Ελλήνων κατοίκων της. Τα ταμεία του κράτους άδειασαν, τα κτίσματα ερειπώθηκαν και τα έργα τέχνης λεηλατήθηκαν ή μεταφέρθηκαν στη Δύση. Η χριστιανική πίστη κλονίστηκε και οι Φράγκοι, που βεβήλωσαν τους ιερούς ναούς της Πόλης, έγιναν μισητοί κι ανεπιθύμητοι για όλους τους Βυζαντινούς.

Η ανάκτηση της Πόλης όμως δεν έλυσε τα προβλήματα που υπήρχαν ούτε τα νέα που είχαν δημιουργηθεί. Η Κωνσταντινούπολη έμεινε χωρίς συμμάχους και οι εχθροί τώρα ήταν πολλοί. Στην Ανατολή παραμόνευαν νέα και πιο επικίνδυνα τουρκικά φύλα, στο Βορρά απειλούσαν οι Σέρβοι και οι Βούλγαροι, στη Δύση οι Φράγκοι και οι Βενετοί. Όλα φανέρωναν ότι η αυτοκράτορα εξέπεμπε τις

τελευταίες αναλαμπές της, λίγο πριν την τελική της πτώση.

2. Σχέδιο της Κωνσταντινούπολης κατά το 15ο αιώνα. Διακρίνονται τα τείχη, ο Κεράτιος κόλπος και ο Γαλατάς, όπου είχαν εγκατασταθεί Βενετοί και Γενουάτες. (Φλωρεντία, Λαυρεντιανή Βιβλιοθήκη).

■ Με ποιο τρόπο ξαναπήραν οι Βυζαντινοί την Πόλη;

■ Σε τι κατά στάση βρήκαν οι Βυζαντινοί την Κωνσταντινούπολη;

3. Στην Πόλη από το κρυφό πέρασμα

«Ο στρατηγός Αλέξιος Στρατηγόπουλος καιρό πολύ προσπαθούσε να βρει τρόπο να μπει στη βασιλεύουσα. Βλέποντας όμως τα απόρθητα τείχη που ορθώνονταν μπροστά του είχε απογοητευτεί.

Ένα πρωινό οι στρατιώτες του έφεραν στη σκηνή του ένα γέροντα, που βρέθηκε ξαφνικά μπροστά τους έξω από τα τείχη. Τότε ο στρατηγός τον πήρε παράμερα και τον ρώτησε:

- Ποιος είσαι; Από πού έρχεσαι και

πού πας;

- Από την Πόλη έρχομαι, άρχοντα μου, και πάω εδώ κοντά στα περιβόλια μου.

- Δε λες την αλήθεια. Αφού είναι ακόμη νύχτα, πώς σε άφησαν οι φύλακες να βγεις από τα τείχη;

- Είναι μια κρυφή τρύπα κάτω από τα τείχη, άρχοντα μου, που κανένας άλλος δεν την ξέρει, εκτός από μένα. Εγώ την ξέρω από παλιά. Και, όταν θέλω, μπαίνω-βγαίνω απ' αυτή στην Πόλη χωρίς με δει κανείς.

Ο Στρατηγόπουλος χάρηκε πολύ. Του έταξε δώρα και τιμές αν του έδειχνε το κρυφό πέρασμα και κατάφερνε κι αυτός να μπει στην Πόλη. Ο γέροντας, που κατάλαβε με ποιον είχε να κάμει, δέχτηκε με χαρά να πει το μυστικό και χωρίς δώρα. Οδήγησε το στρατηγό κοντά

στα τείχη και του έδειξε το κρυφό πέρασμα. Την άλλη μέρα η Πόλη ήταν ξανά στα χέρια των Βυζαντινών».

Γ. Φραντζής
(Βυζαντινός χρονογράφος)

4. Ο ελευθερωτής αυτοκράτορας της Πόλης γράφει:

«Η Κωνσταντινούπολη, η Ακρόπολη του κόσμου, η αυτοκρατορική πρωτεύουσα των Ρωμαίων¹, η οποία σύμφωνα με το θέλημα του θεού βρισκόταν στα χέρια των Λατίνων, ήρθε και πάλι στην εξουσία των Ρωμαίων. Τούτο ήταν

¹ Οι Βυζαντινοί εξακολουθούσαν να ονομάζουν τον εαυτό τους Ρωμαίους.

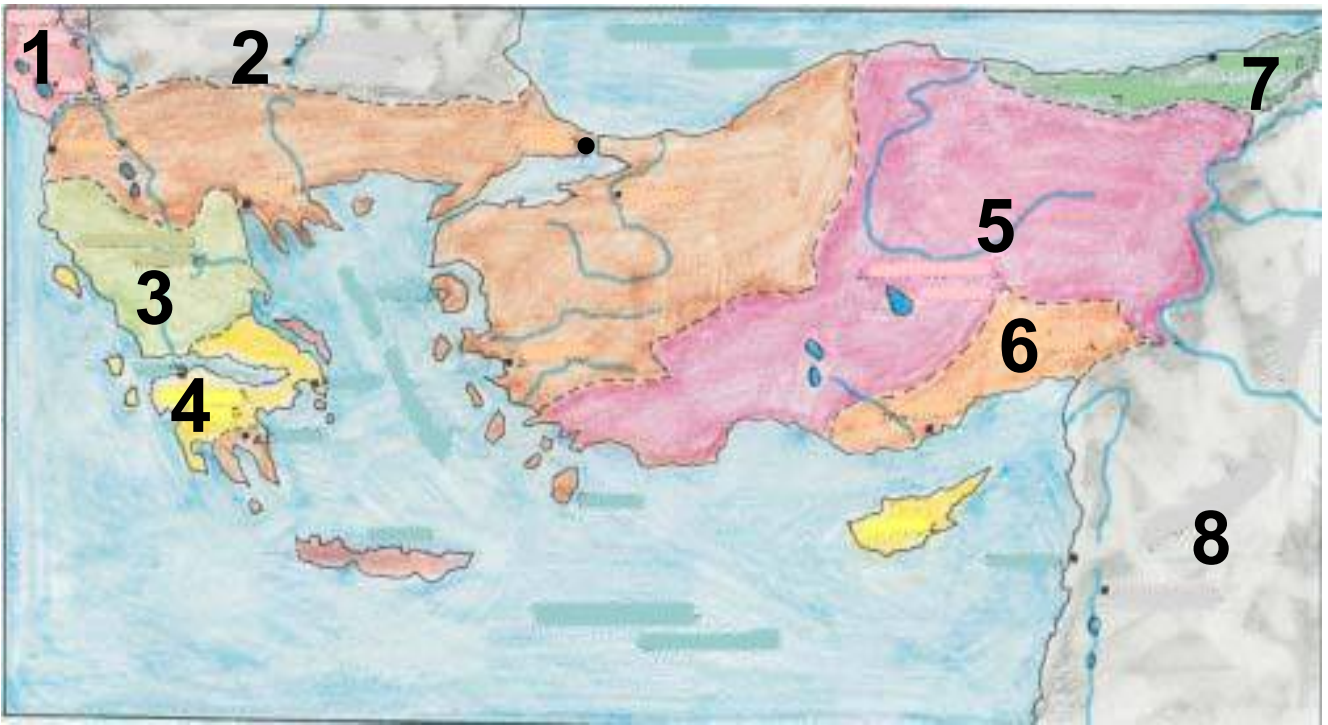
θέλημα Θεού να συμβεί από εμένα».

**A. A. Βασίλιεφ, *Ιστορία της
Βυζαντινής αυτοκρατορίας***

5. Η ευκαιρία χάθηκε

Τα έθνη της Δύσης και τα ελληνικά πριγκιπάτα της βαλκανικής χερσονήσου δεν μπορούσαν να καταλάβουν ότι έπρεπε να ενωθούν και μαζί με το Μιχαήλ Παλαιολόγο να σώσουν τη Βυζαντινή Αυτοκρατορία. Οι προσωπικές φιλοδοξίες των ηγετών τους δεν μπορούσαν να δουν ότι όχι μόνο απειλείται καθένα ξεχωριστά, αλλά και ολόκληρη η χριστιανοσύνη. Ένα ισχυρό και ενωμένο Βυζάντιο θα μπορούσε να τους σώσει όλους.

**A.A. Βασίλιεφ, *Ιστορία της
Βυζαντινής αυτοκρατορίας***

Υπόμνημα

(στην επόμενη σελίδα)

6. Η Βυζαντινή αυτοκρατορία μετά την ανάκτηση της Κωνσταντινούπολης. Με κίτρινο χρώμα σημειώνονται τα λατινικά κράτη που δημιουργήθηκαν μετά τη Δ΄ Σταυροφορία.

Υπόμνημα

1. Βασίλειο Σερβίας
2. Βασίλειο Βουλγαρίας
3. Δεσποτάτο Ηπείρου
4. Ηγεμονία Αχαΐας
5. Σουλτανάτο Ικονίου
6. Μικρή Αρμενία
7. Αυτοκρατορία Τραπεζούντας
8. Μαμελούκοι

32. Η Θεσσαλονίκη γνωρίζει μεγάλη ακμή

Η Θεσσαλονίκη, από τα πρώτα βυζαντινά χρόνια, είναι η δεύτερη σημαντική πόλη της αυτοκρατορίας. Αναπτύσσει σπουδαία εμπορική, πνευματική και πολιτική κίνηση την οποία διατηρεί ακόμη και στα χρόνια της παρακμής.

Η Θεσσαλονίκη ήταν σπουδαίο οικονομικό και πνευματικό κέντρο της αυτοκρατορίας. Πηγές της εποχής αναφέρουν ότι «*Ο Κωνσταντίνος για λίγο είχε σκεφτεί να κάνει αυτή πρωτεύουσα της αυτοκρατορίας*»¹

¹ Σωζομενός (Ιστορικός του 5ου μ.Χ. αιώνα). Δες και το κείμενο-πηγή 3.

1. Χάρτης με τις πόλεις που ο Κωνσταντίνος είχε διαλέξει για να μεταφέρει την πρωτεύουσα της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας.

Η θέση της στον κόλπο του Θερμαϊκού και στην εύφορη κοιλάδα του Αξιού ποταμού την έκανε σταυροδρόμι των στεριανών και των θαλάσσιων εμπορικών δρόμων και της έδωσε φήμη και πλούτη. «Η γη

και η θάλασσα έχουν ταχτεί να λειτουργούν για χάρη μας και να μας προσφέρουν τα πλούσια δώρα τους αδαπάνως», γράφει ο ιστορικός Ιωάννης Καμενιάτης². Τα χαρίσματα αυτά όμως την έκαναν και στόχο πολλών κατακτητών, οι οποίοι έφτασαν αρκετές φορές απειλητικοί κάτω από τα τείχη της. Το 904 οι Σαρακηνοί και το 1185 οι Νορμανδοί την κατέλαβαν και τη λεηλάτησαν.

Παρά τις δυσκολίες αυτές όμως, η Θεσσαλονίκη διατηρούσε τον πλούτο και την εμπορική της κίνηση από τα πρώτα ως τα τελευταία βυζαντινά χρόνια. Είχε ακόμη αξιόλογη πνευματική ανάπτυξη και

² Ιωάννης Καμενιάτης: βυζαντινός ιστορικός από τη Θεσσαλονίκη.

δραστηριότητα, όπως μαρτυρούν τα μνημεία παλαιάς βυζαντινής τέχνης και οι εκκλησίες που σώζονται ακόμη στην πόλη. Ξεχωριστή θέση ανάμεσά τους είχε ο ναός του Αγίου Δημητρίου, που ήταν πολιούχος και προστάτης της.

2. Ο ναός του Αγίου Δημητρίου στη Θεσσαλονίκη

Στα χρόνια παρακμής της αυτοκρατορίας (13ος-14ος αιώνας), η Θεσσαλονίκη, αντίθετα από άλλες πόλεις, διατήρησε και αύξησε την

πνευματική και την εμπορική της δραστηριότητα και γι' αυτό της είχε δοθεί το προνόμιο να είναι αυτοδιοικούμενη. Εδώ λειτουργούσαν κατώτερα και μέσα σχολεία, αλλά και ανώτατες σχολές Μαθηματικών, Νομικής, Φιλοσοφίας και Ρητορικής. Τους μισθούς των δασκάλων τους μάλιστα πλήρωναν οι αρχές της πόλης.

Την ίδια περίοδο αναπτύχθηκε εδώ το κίνημα των Ζηλωτών, που ήταν πρωτόγνωρο για την αυτοκρατορία και την εποχή. Οι Ζηλωτές ήταν ένα είδος πολιτικού κόμματος, που υπερασπιζόταν τα συμφέροντα των χαμηλών τάξεων (*μικροκαλλιεργητών, μικροτεχνιτών, εργατών και ναυτικών*) απέναντι στους πλούσιους, τους υπερέχοντες και τους δυνατούς. Οι

τελευταίοι είχαν στα χέρια τους το εμπόριο, τον πλούτο και τα προνόμια και εκμεταλλεύονταν τους οικονομικά αδύναμους. Η αντιπαράθεση ανάμεσά τους μάλιστα, στα μέσα του 14ου αιώνα, οδήγησε σε αιματηρές συγκρούσεις και επανάσταση, από την οποία νικητές βγήκαν οι Ζηλωτές.

Οι Ζηλωτές απομάκρυναν με τη βία τους ευγενείς από την πόλη, λεηλάτησαν και δήμευσαν τις περιουσίες τους και ανέλαβαν αυτοί τη διοίκησή της. Η «δημοκρατική κυβέρνηση» τους, όπως την ονόμασαν, διοίκησε τη Θεσσαλονίκη επτά χρόνια (1342-1349). Στο διάστημα αυτό όμως οι συνασπισμένοι ευγενείς, με τη βοήθεια και του αυτοκράτορα της Πόλης, οργανώθηκαν και κατάφεραν να ξαναπάρουν τη διοίκηση της πόλης

από τους Ζηλωτές. Τα γεγονότα αυτά όμως, παρά τις κάποιες υπερβολές που τα συνόδευσαν, έμειναν στην ιστορία της εποχής ως παράδειγμα αγώνα απελευθέρωσης των αδυνάτων από το ζυγό και την εκμετάλλευση των δυνατών.

■ Ποια πλεονεκτήματα έκαναν τη Θεσσαλονίκη δεύτερη πόλη της αυτοκρατορίας στο εμπόριο και τον πλούτο, μετά την Κωνσταντινούπολη;

■ Σήμερα αποκαλούμε τη Θεσσαλονίκη «συμπρωτεύουσα», «νύμφη του Θερμαϊκού» και «πόλη του Άη-Δημήτρη». Σχολιάστε αυτά τα προσωνύμια.

3. Η Θεσσαλονίκη «πρωτεύουσα» της αυτοκρατορίας

«Όταν ο Μέγας Κωνσταντίνος αποφάσισε να κάνει τη νέα πρωτεύουσα, δε διάλεξε αμέσως το Βυζάντιο. Για λίγο σκέφτηκε τη Ναϊσσό (Νίσσα της Σερβίας σήμερα), όπου γεννήθηκε, τη Σαρδική (Σόφια) και τη Θεσσαλονίκη. Η προσοχή του ακόμη στράφηκε και στην Τροία, την πατρίδα του Αινεία, ο οποίος, όπως λέει η παράδοση, ήρθε στην Ιταλία μετά την άλωση και την καταστροφή της από τους Αχαιούς και θεμελίωσε τη Ρώμη».

Σωζομενός, *Εκκλησιαστική Ιστορία*

**4. Η Θεσσαλονίκη στα βυζαντινά χρόνια Ζωγραφική αναπαράσταση
*Μ. Καμπάνη***

**5.α. Η Θεσσαλονίκη
τις μέρες της
Διεθνούς Έκθεσης**

5. Τα βυζαντινά και τα σύγχρονα «Δημήτρια»

5.β. Το βυζαντινό πανηγύρι των «Δημητρίων»

«Τις μέρες της γιορτής του Αγίου Δημητρίου (26 Οκτωβρίου), εκτός από τις τελετές τιμής για τη μνήμη του Αγίου, η πόλη οργάνωνε περίφημο εμπορικό πανηγύρι, τα Δημήτρια, που κρατούσε αρκετές μέρες. Κατά τη διάρκειά του εκτός από τους Έλληνες έρχονταν εκεί, από τις μακρινές πατρίδες τους, Σλάβοι, Ιταλοί, Ισπανοί, Πορτογάλοι, Γάλλοι και άλλοι πολλοί, για να εμπορευτούν τα προϊόντα τους».

***ΑΑ, Vasiliev, Ιστορία της
Βυζαντινής Αυτοκρατορίας***

6. Άγιο Όρος: Η πολιτεία των μοναχών

Στη διάρκεια της εικονομαχίας πολλοί διωκόμενοι εικονολάτρες κατέφυγαν στο όρος Άθως της Χαλκιδικής, παίρνοντας μαζί τους ιερά λείψανα, εικόνες, χειρόγραφα και σκεύη των εκκλησιών, για να τα περισώσουν. Εκεί, αρχικά, ζούσαν σε σπηλιές και σε σκήτες³ «μελετώντας και διαλογιζόμενοι». Στα χρόνια των Μακεδόνων, όταν οι εικονομαχικές διαμάχες ηρέμησαν, με την οικονομική βοήθεια και των αυτοκρατόρων χτίστηκαν εκεί πολλά μοναστήρια. Οι μοναχοί τους έφτασαν τις τρεις χιλιάδες. Για το χτίσιμο τους εργάστηκαν

Σκήτη: μικρό μοναχικό κελί.

σπουδαίοι αρχιτέκτονες και για την εικονογράφηση των ναών τους ονομαστοί ζωγράφοι.

Οι μοναχοί, στη διάρκεια των αιώνων που ακολούθησαν, διατήρησαν την ορθόδοξη χριστιανική παράδοση, καλλιέργησαν τη βυζαντινή ζωγραφική και μουσική και διέσωσαν πολύτιμα εικονογραφημένα χειρόγραφα. Ο ανεκτίμητος αυτός πλούτος των ιστορικών πηγών φυλάσσεται, έως σήμερα, στις βιβλιοθήκες των μοναστηριών.

Σήμερα η «Μοναστική Πολιτεία του Αγίου Όρους» είναι αυτοδιοικούμενη. Διοικείται δημοκρατικά από την ιερή κοινότητα, που την αποτελούν οι ηγούμενοι των μοναστηριών και έχει έδρα τις Καρυές. Την ύπαρξη και τη λειτουργία της έχουν εγγυηθεί διεθνείς συνθήκες

**και την προστατεύει η ελληνική
πολιτεία.**

**6.α. Άγιο Όρος, Ιερά Μονή
Εσφιγμένου**

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ ΤΟΥ 3ου ΤΟΜΟΥ

Ε. Η ΜΕΓΑΛΗ ΑΚΜΗ ΤΟΥ ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ

23. Η νομοθεσία και η διοίκηση εκσυγχρονίζονται	7
24. Η κρίση της εικονομαχίας διχάζει τους Βυζαντινούς	16
25. Η ανάπτυξη των γραμμάτων και η μελέτη των Ελλήνων κλασσικών	25
26. Η καθημερινή ζωή των Βυζαντινών στην ύπαιθρο	34
27. Το Βυζάντιο φτάνει στο απόγειο της ακμής του	43

ΣΤ. ΤΟ ΒΥΖΑΝΤΙΟ ΠΑΡΑΚΜΑΖΕΙ ΚΑΙ ΥΠΟΚΥΠΤΕΙ ΣΕ ΚΑΤΑΚΤΗΤΕΣ

- 28. Το κράτος αντιμετωπίζει μεγά-
λα εσωτερικά προβλήματα58**
- 29. Νέοι εχθροί εμφανίζονται και
αποσπούν εδάφη από την
αυτοκρατορία67**
- 30. Η άλωση της Κωνσταντινού-
πολης από τους Φράγκους78**

ΣΤ΄. ΤΟ ΒΥΖΑΝΤΙΟ ΠΑΡΑΚΜΑΖΕΙ ΚΑΙ ΥΠΟΚΥΠΤΕΙ ΣΕ ΚΑΤΑΚΤΗΤΕΣ

- 31. Η ανάκτηση της Πόλης από
το Μιχαήλ Η΄ Παλαιολόγο96**
- 32. Η Θεσσαλονίκη γνωρίζει
μεγάλη ακμή107**

Με απόφαση της Ελληνικής Κυβέρνησης τα διδακτικά βιβλία του Δημοτικού, του Γυμνασίου και του Λυκείου τυπώνονται από τον Οργανισμό Εκδόσεως Διδακτικών Βιβλίων και διανέμονται δωρεάν στα Δημόσια Σχολεία. Τα βιβλία μπορεί να διατίθενται προς πώληση, όταν φέρουν βιβλιόσημο προς απόδειξη της γνησιότητάς τους. Κάθε αντίτυπο που διατίθεται προς πώληση και δε φέρει βιβλιόσημο, θεωρείται κλεψίτυπο και ο παραβάτης διώκεται σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 7, του Νόμου 1129 της 15/21 Μαρτίου 1946 (ΦΕΚ 1946, 108, Α΄).

***Απαγορεύεται η αναπαραγωγή
οποιοδήποτε τμήματος αυτού του
βιβλίου, που καλύπτεται από δικαιώματα
(copyright), ή η χρήση του σε
οποιαδήποτε μορφή, χωρίς τη γραπτή
άδεια του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου.***

